

SUAEVORUM BELLICA VIRTUS –
EMBLÉMÁK BUDA VISSZAFOGLALÁSÁRÓL
Adalékok a sváb/bajor-magyar kapcsolatok históriájához

Az augsburgi magyaroknak ajánlom

Augsburgi emblémák

Buda felszabadításának korabeli propagandáját vizsgálva két jól elkülöníthető forráscsoport mutatkozik: az írásos és képi források, az előbbieket közé sorolhatjuk az újságokat, naplókat, könyveket, az utóbbiak között elsősorban a rölapokon megjelent metszeteket, valamint az érmekeket említhetjük. Bár a rölapok vedutái, ostromképei általában jelmagyarázatokat, rövid ismertetőket fűznek a képekhez, s az érmeke is tartalmaznak hosszabb-rövidebb feliratokat, akár jelmondatokat is, ezeket mégis inkább vizuális befogadásra szánták, mintsem olvasásra.

Van azonban olyan reneszánsz és barokk irodalmi grafikai műfaj, amelyben a képi és írásos mű és művészet ötvöződik, kiegészíti, sőt feltételezi egymást, s ez az embléma. A 16. század első harmadától megjelenő legkorábbi emblémáskönyvek a verses antológiákhoz hasonlóan egymástól jórészt független, önálló emblémákat fűznek össze, a század végétől azonban egyre-másra jelennek meg a tematikus darabok, amelyek egy-egy központi téma, vezérfonal köré rendezik az emblémákat. Ez a tematika a barokk művészetben és irodalomban egyre inkább maga a fejedelem lesz, aki reprezentációs célokra használja, így az emblémáskönyvek ezen vonulata a középkori királytűkrök műfajának folytatója.

A tematikus emblémagyűjtemények egyik legjobb példája – amely ugyan nem verses, hanem tudományos magyarázatokkal kísért emblémákat tartalmaz – Lackner Kristóf 1615-ben megjelentetett *Coronae Hungaricae emblematica descriptio*¹ című műve. Ez a magyar koronának az emblematika szimbolikájával kibontott jelentőségét tárgyalja, de a 17. századi európai háborúk, a köztörténet eseményei, az uralkodóházak is témául szolgáltak.

Ilyen tematikus, emblémákat tartalmazó vékony füzet Buda felszabadításáról is megjelent a számtalan korabeli újság és rölap között, s dacára annak, hogy ez az Augsburgban készült hétlapos, A4 formátumú ritka nyomtatvány – *In memoriam gloriosae victoriae Hungaricae a Germanorum fortissimo exercitu auspiciis Leopoldi Imp. invictiss. A. C. MDCLXXXVI. de Turcis reportatae emblemata aliquot edita, Augsburg, Göbel, 1687* – Széchényi Ferenc gyűjteményéből² bekerült a nemzeti gyűjteménybe, a kutatás jószerivel negligálta, pedig Kulcsár Péter felvette a magyar történet kora újkori forrásmunkái közé,³ s a Buda visszafoglalásáról készült korabeli nyomtatványok bibliográfiáiban is szerepelt.⁴

1 RMK III. 1615

2 Széchényi-catalogus 1799. I. 310.

3 KULCSÁR 2003. 666.

4 KELÉNYI 1936. 1115., 1170—1170. sz.; HUBAY 1948. 987. sz.

A füzet lelőhelye: *Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára, Röplapgyűjtemény 987. sz. (OSZK RNYT Röpl. 987)*. A könyvtár röplapjai között őrzött nyomtatvány egy évvel korábbi első kiadását még az ostrom évében, 1686-ban kinyomtatta Gottlieb Goebel özvegyére hagyott augsburgi nyomdája, s a rákövetkező évben kis változtatással ismét megjelentette. A müncheni Bayerische Staatsbibliothek a röplap mindkét kiadását őrzi, s a Bajor Nemzeti Könyvtár az 1687. évi kiadást (jelzete: *BSB Res/4 Turc. 94,26*) digitalizált formában közzétette honlapján.⁵

A röplap különösségét nemcsak az adja, hogy a teljes emblematicai mű Buda török alóli felszabadításának propagandája, hanem az is, hogy a szöveg szerzője forrásairól is megemlékezik, így az emblémás füzet tágabb összefüggésbe helyezi egy korabeli (német) literátor irodalmi-történeti műveltségét is.

A Lipót császár fővezérsége alatti német sereg magyarországi győzelméről szóló emblémagyűjtemény I–VII. emblémájának szerkezete egyrészt követi a klasszikus beosztást: motto/inscriptio/lemma – pictura (kép) – subscriptio (vers), másrészt el is tér attól, hiszen a mű kétnyelvű, így ugyanaz a rövid költemény egyrészt az emblémák és az európai műveltség klasszikus nyelvén, latinul, illetve a kiadó és a Habsburg-tartományok anyanyelvén, irodalmi német nyelven szól az olvasóhoz. Újdonság az is, hogy a szerző a mű forrásait, a toposzok provenienciáját is megjelöli, szintén bilingvis formában. A szerkesztők a kétnyelvűséget igen egyszerűen oldották meg, a mottót a pictura részévé tették azáltal, hogy a kerek metszet köré rajzolt szalagba mind a latin, mind a német nyelvű lemmát feltüntették, az előbbit kapitális antikvákkel, az utóbbit gótikus kisbetűkkel; a mottós metszeteket pedig a latin és német vers közé helyezték (*1. kép*).

1. kép: Az augsburgi röplap 6. lapja (lásd forrásközlés I. A menyaszony nászra lép) (1687) (OSZK)

5 <http://mdz1.bib-bvb.de/~emblem>

A rövid jegyzetek előbb latin, majd német nyelven az emblémákat tartalmazó lapok verzőjén követik az emblémát, a VI. után csak – egy hosszabb – német idézet következik (az 1686. évi kiadás a magyarázatokat csak latinul tartalmazta). Ez a szerkesztési mód a nyomtatott lapok struktúráját is megváltoztatja, míg az emblémáskönyvekben általában a lap felső harmadát foglalja el a metszet, itt középre kerül, s így a középkori birodalmi címeradományokat juttatja eszünkbe, a német heraldika ugyanis az oklevél közepére helyezte a címer ábráját. A szöveg és a metszet igen-igen hasonló struktúrája már egy közel húsz évvel korábban, 1669-ben Mainzban megjelent, majd 1678-ben második kiadást is megért emblémáskönyv⁶ kompozíciójával (2. kép).

2. kép: A Moralia Bornitiana IV. emblémája (Mainz, 1678)
<http://diglib.hab.de/drucke/xb-4827/start.htm?image=00005>

6 Jacobi Borniti Emblemata Ethico Politica Ingenua atque erudita interpretatione nunc primum illustrata Per M. Nicolaum Meerfeldt... Moguntiae, Sumpt. Lud. Bourgeat Bibliopolae Academici, 1669. Második kiadása: Moralia Bornitiana Hoc est: Symbola Et Emblemata Politico-Sacra Et Historico-Politica... Authore Jacobo Bornitio. Bourgeat, Moguntiae, 1678. <http://diglib.hab.de/drucke/xb-4026-4827/start.htm>

A Jakob Bornitz német közgazdász, jogász, pedagógus (1560–1625) vallásos-morális, illetve politikai emblémáit megjelentető mű nemcsak grafikai és tipográfiai programjában lehetett példája a tíz évvel későbbi, Buda felszabadításának hírére készült füzetnek, hanem abban is, hogy a mainzi emblémáskönyv rövid subscriptiói két nyelven, latinul és németül jelentek meg, hiszen így jobban szolgálták az oktatást és nevelést, mint a morális emblémák legfontosabb célját. Hasonló szerkesztésű emblémáskönyv már korábban is volt Németországban, Johann Vogel nürnbergi evangélikus lelkész ugyanis a harmincéves háború befejezésére 24 emblémából álló könyvecskét jelentett meg Majna-Frankfurtban latin és német lemmával, kétnyelvű subscriptióval. A négyszögletes keretbe metszett picturákat Lukas Schnitzer készítette.⁷ Johann Vogel munkáját azért is tekinthetjük az augsburgi emblémáskönyvecske mintájának, mert a kétnyelvű kétsoros vers (latin disztichon, illetve német alexandrinus) és pictura mellett, az előző lap verzőján közli a szerző – szintén két nyelven – morális meditációit, amelyek mintegy magyarázzák az emblémát.

Az augsburgi füzet kiadója, Teophilus Goebelius (német nevén: Gottlieb Goebel) özvegye, akinek férje 1665–1684 között augsburgi könyvkereskedőként működött, majd 1684-ben bekövetkezett halála után örökösei, köztük özvegye folytatta a könyvkiadást egészen 1708-ig. A Goebel-örökösök többször társultak Lorenz Kronigerrel, aki 1688–1708 között volt Augsburgban könyvkiadó, s 1701-ben önálló céget vásárolt.⁸ Goebel (Göbel) örökösei és Kroniger együtt jelentették meg a kor egyik népszerű emblémakép-gyűjteményét vagy lexikonát 1693-ban *Emblematische Gemüths-Vergnügung* címmel, a 715 rézmetszetet tartalmazó könyvben négy nyelvű – latin, német, francia és olasz – magyarázatokkal látták el a divatos picturákat. Újabb kiadása 1695-ben látott napvilágot, majd 1697-ben a Göbel-örökösök és Kroniger ismét megjelentették.⁹ Gottlieb Göbel örökösei azonban csak 1689-től kezdtek Kronigerrel társulni, így a Buda török alóli felszabadítására készült füzetet még egyedül finanszírozta az özvegy kiadó.

Az *In memoriam gloriosae victoriae Hungaricae* című mű szerzője ismeretlen, az emblémák azonban azt sugallják, igen jártas volt az emblematikában, s annak jelképi-morális követelményeit jól elsajátította. A témaválasztása és a német verselés egyértelműen német anyanyelvű költőre mutat, aki azonban a latin poétikában is otthon volt, a latin versfaragás elsajátítása egyébként része volt a kora újkori közép- és felsőszintű iskolázottságnak szerte Európában. A latin költemények disztichonban, a kora újkori alkalmi költészet legnépszerűbb metrumában íródtak, a német versecskéek versformája: egy sorban két jambikus trimeter, vagyis alexandrinus,¹⁰ amely a 17. századi német barokk költészetben az epigrammák népszerű metrikája. A költő ügyel arra, hogy a disztichon pentameterének cezúrája lehetőség szerint tartalmilag is elválasszon, így gyakran kerül vessző a harmadfél ütem után, ugyanígy a német alexandrinusokban a három jambust

7 Johann Vogel: *Meditationes emblematicae de restaurata pace Germaniae. Sinnbilder Von dem widergebrachten Teutschen Frieden.* / *Sinnebilder von der wiedergebrachten Teutschen Frieden kürztlich erklärt durch Johann Vogel.* Johann David Zunner, Frankfurt a. M., 1649

8 <http://drukkers.library.uu.nl/cgi-bin/drukkers.pl> (Lijst van drukkers), <http://www.ahnenforschung-kunert.de/fortel.htm> (Familienpredigten... Landesbibliothek in Stuttgart) <http://diglib.hab.de/drucke/xb-4827/start.htm> (Gottlieb Göbel, Gottlieb Göbel Erben)

9 *Devises Et Emblemes Anciennes & Modernes tirées des plus celebres Auteurs. Oder Emblematische Gemüths-Vergnügung: Bey Betrachtung sibem hundert und funffzehn der curieusesten und ergötzlichen Sinn-Bildern Mit ihren zuständigen Teutsch-Lateinisch-Französisch- und Italianischen Beyschriften. Dritte Außfertigung.* Augspurg, Verlegt Lorentz Kroniger und Gottlieb Göbels Seel. Erben. 1697

10 A német verstanban Molnár István volt segítségemre, amit ezúttal is köszönök.

követő cezúránál a legtöbb helyen vessző következik, amelyet egyébként a német epigrammában egyenes zárójelhez hasonló ferde vonallal jelöl az augsburgi rölap tipográfusa.

A picturák grafikusa, illetve a rézmetsző már kevésbé igényes, a metszetek elnagyoltsága, lapidáris stílusa, a grafikák egyszerű kompozíciója kevésbé képzett alkotóra vall, különösen kitűnnek hiányosságai, ha a korabeli emblémáskönyvek, illetve rölapok magas színvonalú sokszorosított grafikáit tekintjük.

Az emblémák mindegyike önálló kompozíció, mind a verseket, mind a picturákat tekintve, csak a közös tematika, Buda visszafoglalásának jelentősége köti össze őket.

I. embléma*

Az I. embléma (*VENTURAE IN THALAMOS*), amely egyben a hétrészes mű alaphangját is megadja, s az egyetlen, amely név szerint is megemlíti a császárt, I. Lipótot; Magyarország török alóli felszabadítása és Lipót magyar királysága összekapcsolásának jelképes üzenete. A szimbólum lényege, hogy az ország, mintegy menyasszony (*regia Sponsa*) várja hitvesét, Lipótot, de előbb át kell esnie egy olyan avatási szertartáson, amelyet a középkori – s Boleslaus Balbinus 17. századi cseh jezsuita történész kútfejéből (*Epitome historica rerum Bohemicarum, I–III. Prága, 1673–1677*) idézett – történeti hagyomány örözött meg. Jeleül: Magyarország leendő királynéjának az esküvő előtt egy magyar lovag karddal leveri koronáját, ami feltehetően a királynéi státus korlátjait volt hivatva jelezni.

Balbinus, cseh nevén Bohuslav Balbín, aki a cseh történelemről írt háromkötetes művében egyébként több helyen is foglalkozik a cseh és magyar történelmi kapcsolatokkal,¹¹ a különös koronázási ceremónia forrásául, igen szükszavúan, egy középkori cseh krónikát nevez meg: *Continuator Jaroslai*, amely minden bizonnyal a szász származású cseh krónikaíró, Jarloch milevskoi (mühlhasuseni) apát (*1165–1230*) cseh krónikájának folytatását jelenti. Jarloch (németül Gerlach, latin nevén: Gerlacus Milovicensis) az 1167–1198 közötti évek cseh történetét jegyezte fel, munkája egyébként – amelynek kalandos sorsú kézírata ma a prágai strahovi kolostor könyvtárában található¹² – (több más krónikával együtt) maga is folytatás, mégpedig a 11. századi krónikás, Prágai Cosmas Annaleseinek continuationja. A Jarloch-krónika folytatását Ottokár-évkönyveknek nevezi a cseh történeti hagyomány, mivel II. Ottokár uralkodásának

---

* Az emblémákat tartalmazó füzet szövegének és metszeteinek közlésében a betűhű interpretációt választottuk, mivel versekről van szó. A latin szövegben minden egyezik az eredetivel, még az *ā*-val jelölt ablativusok is, melyekkel feltehetően a hangos olvasást segítette a szerkesztő, hiszen az írott szöveget még nemigen olvasták „magukban” a 17. századi emberek. A német szövegben az *ū* átírásánál kétféle megoldást választottunk, meghagytuk ezt az írásmódot ott, ahol a mai ejtésben *u* hangzik, *ü*-re változtattuk azonban ott, ahol a mai ejtés ezt így kívánja. Egyébként az *ü/ū* betű csak a lemmákban jelenik meg, úgy tűnik az augsburgi nyomdász betűkészlete csak ebben a méretben tartalmazta, a nagyobb betűkkel szedett versekben nem szerepel.

¹¹ SZÖRÉNYI 1998. 20.

¹² Gerlacus Milovicensis: *Chronicon Boemorum (1167–1198)*. Strahovská Knihovna DF III I. 87v–93v; 108v; 111r–112v (13. század)

históriáját örökíti meg.¹³

Az évkönyv az 1264. év történetéről szólva megemlékezik II. Ottokár cseh király és IV. Béla magyar uralkodó küzdelméről, illetve a két szomszédos uralkodó között létrejött békéről, melyet a cseh király unokahúgának, Brandenburgi Ottó feltűnően szép leányának és IV. Béla hasonló nevű fiának házasságával pecsételtek meg. A Pozsonyban tartott esküvőn a különleges szép ifjú trónörökös aranykoronát tett menyasszonya, a jövőendő királyné fejére, melyet a kíséretében lévő nemesek egyike régi magyar szokás szerint kardjával leütött az ifjú feleség fejéről.¹⁴

Az augsburgi embléma szimbolikájában a királynéva avatás („ütés”) szertartásának Magyarország díszé és fejéke, a budai vár és királyi székhely (*regia Buda*) fegyveres elfoglalása felel meg, amelyet a férj, az 1657-ben Pozsonyban magyar királlyá koronázott I. Lipót császár hajtott végre. A metszet teatrális, felfüggesztett drapéria alá komponált jelenetében a koronás felségi palástja alatt páncélt viselő német-római császár, magyar király, fején zárt koronával, szintén koronás jegyesének készül megfogni a kezét, míg a leendő királyné mögött egy tollas kalapot viselő, rövid köntösbe bújtatott udvaronc kardjával koronája felé nyúl. A színen Buda felszabadításának minden fontos „emblemikus” figurája megjelenik, a Magyarországot végre magáénak tudható Lipót, a császár kezére jutott Magyarország, illetve a Budát fegyverrel leverő és így a császárnak megszerző német sereg, amelyet itt a német hadvezéreknek a metszetekről is jól ismert tollas kalapját hordó lovak jelképez.

A különös „közfogót” megörökítő, s az Árpád-korra visszautaló archaizáló jelenetet, melyben a szereplők a középkori és barokk divatot ötvöző viseletben jelennek meg, a latin és német vers (*subscriptio*) mellett a 17. századi jezsuita szerzőnek az Ottokár-anelesekre visszamenő krónikája is magyarázza, e nélkül igen nehéz lenne kibontani a picturán és a versecskékben megjelenített emblemikus talányt.

A fegyverjogon megszerzett, s ezért a császárnak alávetett Buda (Magyarország) toposza az emlékérmeken is megjelenik, a legélesebben éppen egy Augsburgban, a korabeli neves éremvénő, Christoph Jacob Leherr műhelyében készült darabon. A Buda ágyúzását ábrázoló ostromkép hátlapjának latin felirata szerint a törökök által csellet elfoglalt várat 1686. augusztus 3-tól 1686. szeptember 2-ig tartó sikeres ostrommal vették vissza, s Buda éppen visszavétele okán kerül a Szentséges Bécs, vagyis a Császár szolgálatába (...*EXPVGNATA SACRAE FAMULATUR BVDA VIENNÆ*).¹⁵

Buda felszabadítása előtt öt évvel egyébként a valóságban is sor került királynéi koronázásra, hiszen I. Lipót harmadik hitvesét, a Wittelsbach-házból való Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdalénát, akivel fényes külsőségek között tartotta esküvőjét a császár 1676-ban Passauban, 1681-ben koronázták magyar királynéva. A német fejedelem lánya, Magyarország későbbi régense fejére 1681. november 9-én Sopronban tette a veszprémi püspök az úgynevezett házi koronát, míg a Szent Koronával csupán a vállát érinti meg az ország primása és nádora, Esterházy Pál.¹⁶ Ezt az

13 Annales Ottokariani. Ed. Josef Emler In *Fontes rerum Bohemicarum*, Tom. II/1. Praga, 1874. 308-335.

14 *A. 1264. IV. Kal. Octobris [...] Venit rex Ungariae, portans aureas murenulas iuxta tempora dependentes, paucis comitantibus, videre sponsam filii sui ad tentoria regis Bohemiae, et ordinat dotem propter nuptias. Quo recedente filius suus Bela, speciosus forma prae filiis plurium, auditis missarum sollemnis, capiti puellae matrimonialiter sibi traditae coronam auream superponit, quam quidem suorum nobilium, evaginato gladio et vibrato de capite sponsae, abstrahit iuxta ritum suae gentis.* Annales Ottokariani. A. 1254–1278. Continuatio Chronicae Cosmae Pragensis. CFHH I. 167. p. Az Ottokár-évkönyvek vonatkozó helyének megtalálásában Tóth Péter segített, amiért köszönettel tartozom.

15 GOHL 58. sz.

16 LAUTER 2005. 154.

eseményt mind I. Lipót császár, mind a német származású császárné miatt minden bizonnyal a német közvélemény is figyelemmel kísérte

II. embléma

A II. embléma (*TURRITAS EPULAS*) picturáján az előbbihez hasonlóan szintén a német-római császár jelenik meg, mégpedig a birodalmi reprezentációnak már a Német Aranybullában (1365) lefektetett ceremóniáján, ahol a Birodalom fejét a választófejedelmek szolgálják ki. A lakomán hivatalának megfelelően a császári étékfogómeister adja fel az étkekkel megrakott tálat a római király asztalára, s ez az eredetileg a rajnai palotagróf által viselt méltóság 1628-tól a választófejedelemmé lett katolikus bajor herceget illette. Bajorország örököse, II. Miksa Emánuel (1662–1726; bajor választófejedelem: 1679–1706 és 1714–1726) azonban a Budát felszabadító sereg egyik fővezére is, s fejedelmi hermelinepalástjában és választófejedelmi koronában a budai várat szolgálja fel a birodalmi koronát viselő császárnak, aki egyébként apósa is, hiszen a bajor választó I. Lipót lányát, Mária Antónia főhercegnőt vette feleségül 1685-ben (†1692). Az embléma függelékében a szerző szó szerint közli a Német Aranybulla vonatkozó bekezdését, mely szerint a rajnai palotagróf (a röplap megjelenésének idején már a bajor választófejedelem) mint étékfogó kötelessége, hogy a lakomára lovon érkezvén, kezében ezüsttálakat hozva szolgálja ki asztalánál a római királyt.

A német költemény negyedik sorában a jelenet szimbolikáját szójátékkal is aláhúzza a költő, hiszen a főasztalnokból vagy főétékfogóból (görögös latinsággal: *Archidapifer*) a budai vár tálcán kínálásával várfogó-várfelsőszolgáló (latinul: *Arcidapifer*) lesz. Bár II. Miksa Emánuel név szerint nem említik a költemények, a budai vár felkínálása egyértelművé teszi a metszeten szereplő figura kilétét.

Nemcsak az augsburgi embléma ismeretlen szerzője űz költői játékot, amikor a bajor választónak a német-római császári udvarban viselt főméltóságát hadvezéri tetteivel rokonítja, hanem az említett augsburgi éremvéső, Ch. J. Leherr kisméretű (átmérője: 28 mm) érmének felirata is.¹⁷ A Miksa Emánuel büsztségét ábrázoló előlapot a hátlap zsúfolt textúrájú felirata magyarázza, kiemelve a bátor német seregnek Buda visszafoglalásában játszott döntő szerepét (3. kép):

3. kép: II. Miksa Emánuel, Buda felszabadítója korabeli augsburgi érmen (1686 k.) (MNM Éremtára. Gohl 54. sz. alapján)

¹⁷ Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára. GOHL 54. sz. Ezúton köszönöm Héry Verának a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában végzett kutatásomban nyújtott segítségét.

MAXIMIL(ian) EMAN(uel)
 S(erenissimi) R(omani) I(mperatoris) EL(ector) BAV(ariae) ARCHIDAPIFER
 POLIORCEPTES VICTORIOSVS
 CUM FORTIUM GERMANOR(um) EXERCITV
 BVDAM HVNGARIE REGIAM
 EXPUGNATA FELICITER ARCE
 SOCERO IMP(eratori) D(ie) II. SEPT(embris) MDCLXXXVI
 RESTITVIT
 O DAPIFERUM POTENTEM
 QVI DAPES TAM ALTE TVRRITAS¹⁸
 MENSÆ INFERT IMPERATORIÆ¹⁹

A hasonló szójátékra (*turritas epulas – dapes turritas*) épülő invenciózus költői kép, amely az augsburgi embléma picturáján grafikus ábrázolásként is megjelenik arra mutat, hogy az érem készítője, vagy az embléma alkotója ismerte a másik alkotást, annak függvényében, hogy melyik készült el előbb. Megkockáztatjuk, hogy az érem latin feliratát és az emblémaverset talán ugyanánál a verselőnél rendelte meg a vésnök, illetve a nyomda, ami nem is állhat olyan messze a valóságtól, hiszen mind a nyomtatvány, mind az ezüst veret Augsburgban készült 1686–1687-ben.

Fortitudo Leonina (Max Emanuel)

II. Miksa Emánuel, vagy ahogyan a korban ismerték, Max Emanuel a török háborúk meghatározó személyisége volt, s címei között általában a választói méltóság előtt szerepeltette a császári étékfogómesterséget (*Utriusque Bavariae ac Superioris Palatinatus Dux, Comes Palatinus Rheni, Serenissimi Romani Imperatoris Archidapifer et Elector*), amint a *Fortitudo Leonina in utraque Fortuna* (München, 1715)²⁰ című emblémáskönyv címmetszetén és címlapján is szerepel.²¹

Az apoteózis jellegű ábrázoláson, amely a spanyol örökösödési háborúban elvesztett bajor trónra való visszakerülése alkalmával készült, a barokk fejedelem talpig páncélt visel, államfői rangját hermelines palástja és az Aranygyapjas-rend mutatja, hadvezéri híret pedig a kezébe adott pálca (marsallbot) és a lábánál heverő trófeumok – török fegyverek – jelzik. A törökverő hadvezér és választófejedelem oroszlánokhoz mérhető erejét és bátorságát – *Fortitudo Leonina* – már a Buda felszabadításakor készült egyik emlékérmén is megörökítették, s ugyanezt a kifejezést használják a választófejedelem profilképét tartalmazó ovális ezüstérem hátlapján is:²²

18 GOHL 54. sz. 66. tévesen TVRRITAE-nak olvasta

19 *Miksa Emánuel, / a legfenségesebb római császár bajor választója és étékfogómestere / győzedelmes városostromlóként / az oly bátor német sereggel / Magyarország királyi székhelyét, Budát / szerencsés kimenetelű városstrommal / foglalta vissza / apósának, a császárnak 1686. szeptember 2-án. / Ó, micsoda nagyhatalmi étékfogó, aki oly magasra tornyozott lakomát / tesz a császári asztalra.*

20 *Oroszlánérő/Oroszlánbátorság jó- és balszerencse közepette*

21 Max Emanuel ikonográfiájáról és emblémáiról bővebben: Seelig 1976, különösen az *Allegorie und Emblem in der Graphik, der Medaille und der Festdekoration* c. fejezet (6–20.)

22 Gohl 163. sz.

BVDA
 AB A(nno) C(hristi) 1530
 SEXIES FRVST
 RA OPPPVGNATA
 A(nno) C(hristi) 1686 2 SEPT(embris)
 LEONINA FOR-
 TITVDINE EX-
 PVGNATA²³

Az 1715-ben készült müncheni emblémáskönyvnek,²⁴ amely Max Emanuel hősies életét, tetteit és családjának ősi eredetét reprezentálja, 24 emblémája között megjelennek a török háborúk ábrázolásai, köztük Buda ostroma is (4. kép).²⁵

4. kép: Buda ostroma a Fortitudo Leonina (II.) IX. emblémáján (1715) (BTM)

23 Budát 1530 óta hatszor ostromolták hiába, míg végre 1686. szeptember 2-án az orosz-lánbátorság megvívta.

24 *Fortitudo Leonina in utraque fortuna Maximiliani Emmanuelis... ab Universa Soc. Jesu per Superiorem Germaniam Provinciam. Monachii, 1715.* Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény. BF 355/120

25 *Fortitudo Leonina... (II.) Fortitudinis Leoninae Gloria Boica a Maximil. Emmanuele S.R.I. Archidapifero et Electore etc. de Utraque Fortuna Felicissima Reportata ac XXIV. Symbolis Heroicis Adumbrata.* IX. 29. A könyvlap megvan a BTM Metszettárban is. REMSHARD, Carl (1678 - 1735) Buda, látkép allegorikus kerettel, rézmetszet, 153 x 254 mm, ltsz.: Lanfrancóni 147, Fortitudo Leonina, (II.) Fortitudinis Leoninae Gloria Boica a Maximil. Emmanuele S.R.I. Archidapifero et Electore etc. de Utraque Fortuna Felicissima Reportata ac XXIV. Symbolis Heroicis Adumbrata. IX.

29. Vö: KELÉNYI e. a. szerk. 1937. 247. sz..

Fortitudo magnanima in repellendis hostium Insultibus.
Solo Aspectu

VIX BENE TE VIDIT, CUM IAM VICISSE FATETUR
DUX, VEL AB ASPECTU TERRITA BUDA TUO.
QUID, POTERIS POPULOSA ACIE, SI MAXIME PRINCEPS,
SOLA OCULORUM ACIE VINCERE TANTA POTES.²⁶

Az emblémaversben megjelenő hadvezér és fejedelem (*Dux, Princeps*) a metszeten támadó oroszlánként tűnik fel, aki elől futva menekül két török, egyikük kezében félholdas zászló, egy kutya(!) kíséri őket. A jelenet háttérében a kartácstúzzal ostromlott vár tűnik fel *Buda* felirattal, alatta a Duna és a támadó seregek elmosódott képe. A várhegyen álló erődítményből kimagasló tornyokon félhold, a török uralom jelképe, és egy oromtetővel fedett bástya ismerhető fel.

Az 1715. évi emblémához hosszú, kőbe vésett felirathoz hasonló, középre szedett szöveg csatlakozik a hadvezér mint Bajor Oroszlán hőstetteinek leírásával, köztük természetesen Buda elfoglalása is szerepel. A felirat Miksa Emánuel a keresztények Kék Királyaként (*coeruleus Rex Christianorum*) említi, mivel Belgrád visszafoglalása után kék színű páncéljáról Kék Választónak (*Blauer Kurfürst*) nevezték a korabeli közbeszédben.

[...]

Cum LEONINA VIRTUS ex oculis fulminat
Quam cum accensus Marspiter
Ex ignivomo metallo supra Iovem solita
MAXIMILIANUM timuit,
Tunc desperare salutem cœpit,
Cum ex Tournamentariis suggestibus primam ei salutem
LEO BOICUS dixit,
Aut verius rugiit.
Fabula sit: trepidare terram,
Cum rugit Rex animantium;
Veritas esset, trepidasse Turciam,
Cum vocem contra se tolleret Rex cæruelus Christianorum,
Ad ejus vocem
Quae hactenus trepidare nesciebant, corruerunt mœnia.
Qui accurrerat, ut succurreret hostilis exercitus,
Cadente Buda, attonitus stetit.²⁷

[...]

26 Hősies bátorság az ellenség támadásának visszaverésében. / Elég a tekintete. / Alighogy rád nézett Buda, már a látásodtól is megrettent, / S nyomban le is győzted, Hadvezér; / Mire lettél volna képes egy népes hadrenddel, hatalmas Fejedelem, / Ha a szemed villanásával is képes vagy ily nagy győzelmet aratni.

27 Szemből OROSZLÁNBÁTORSÁG nyilall, / Mint amikor Mars felbőszülten / Jupiterre dörög tűzokádó barlangjából, / És a seregek megfélemlítéséhez szokott Buda / Megretten MIKSÁTÓL, / Majd kezd is lemondani megmeneküléséről, / Amikor a BAJOR OROSZLÁN rögtön / Ágyúlövésekkel köszönti, / Vagy inkább rábög. / Így szól a mese: remeg a föld, / Amikor az állatok Királya megbödül; / S valóban, Törökország megremegett, / Amikor a keresztények Kék Királya felemelte hangját / Az ő szava ellenében. / Mely falak eddig nem tudták, mi a reszketés, most összeomlanak. / Az ellenséges had, amely segítségére sietett, / Buda elestével megrettenve áll.

A trónját és országát 1714-ben visszaszerzett bajor választó apoteózisában is döntő súllyal szerepel a török háborúkban szerzett dicsősége, melyben osztozott a vezénylete alatt, illetve a császári főeregben harcoló több ezer bajor katonával. A bajor választó mint az ostromló seregek egyik fővezére hadainak támadásáról olasz nyelvű röplap is készült.²⁸

A bajorok részvételét Buda és Magyarország felszabadításában a politikai propaganda legnagyobb presztízsű műfaja, az emlékérem is terjesztette az európai közvélemény felé. Egy Nürnbergben készült emlékérmén Buda (és Pest) látképe előtt ábrázolták a lovával ugrató bajor fejedelmet (5. kép).²⁹

5. kép: II. Miksa Emánuel a Buda visszafoglalására készült emlékérmén (Nürnberg, 1686) (MNM Éremtára, Gohl 24. alapján, 1686)

Az érem előlapjának felirata (*CHURBAIRISCHE HILFF / IN UNGARN 1686*)³⁰ egyértelművé teszi, hogy a német közgondolkodás döntőnek ítélte a bajorok nyújtotta katonai segítséget Magyarország török alól felszabadításában. Az érem zsúfolt kompozíciójú hátlapján Lipót császár mellett a hangsúly az oroszlanos és országalmás bajor hadizászlókon van.

Az éremművészet és az emblematika szoros kapcsolatát mutatja, hogy az összefogást és a békét jelképező nyílveszőköteg díszíti azt az oltárt, amelyen a császár országainak címerkoszorúja is megjelenik, s római légiós jelvénybe foglalt portréja mellett egy másik jelkép, a birodalmi sas is feltűnik. Nem hiányzik a mottó – jelmondat – sem: *GOTT MIT UNS – WER MAG WIDER UNS SEIN* (Isten velünk, ki ellenünk). Az éremképet további jelképek is rokonítják az emblémákkal, hiszen feltűnik a Dunát megszemélyesítő folyamisten alakja, a bajorokat az osztrákokkal és magyarokkal a hadi dicsőségen kívül ugyanis közös folyamuk is összeköti, a három ország

28 *IL CASTELLO DI BVDA OPPVGNATA DALLE GENTI DEL SERENISSIMO ELETTORRE DI BAVIERA.* KÁROLYI 1936. 352. KELÉNYI e. a. (szerk.) 1937. 129. sz.

29 GOHL 24. sz., SZAKÁLY 1986. Képmelléklet

30 Bajor segítség Magyarországnak 1686-ban

fővárosának nevét is feltüntették: *München, Wien, Ofen*.

Max Emanuel mint uralkodó és törökverő hadvezér korabeli kultusza összefonódott az emblémákkal, amit egy 1686-ban Regensburgban megjelent röplap is igazol, ennek metszetén a Magyarországot felszabadító bajor választót győzelmi menetben ábrázolják, körülötte a felszabadított magyar városok, köztük Buda és Pest vedutáival. A röplapon Buda kis emblematikus képen is szerepel „Buda triumphat” felirattal,³¹ ami a budai vár visszafoglalásának stratégiai és eszmei jelentőségét mutatja.

Bár a korabeli Habsburg-propagandában kisebb súllyal jelent meg a bajor választó, mint császári apósa, vagy a másik fővezér, Lotharingiai Károly, a bajor közvélemény a magyar korona visszaszerzését fejedelme hőstetteinek tulajdonította. Egy kevésbé ismert – szintén Christoph Jakob Leherr (CIL) augsburgi műhelyében vert – ezüstérem előlapján a választófejedelem profilképe köré neve és címe helyett ezt vésték fel: *HERCULES BAVARICUS (BAJOR HERKULES)*, a hátlapon pedig egy fekvő oroszlán mancsával az előtte fekvő magyar korona felé nyúl ezzel a felirattal: *VIGILI OVIS ERIPIET (A STRÁZSÁTÓL ELRAGADJA A JUHOKAT)*.³² A szimbolikus jelenet szerint eddigi őrjötől, a töröktől a bajor Herkules, illetve oroszlán ragadja el a Magyarország népét jelképező koronát (6. kép).

6. kép: II. Miksa Emánuel, a „Bajor Herkules” emlékérmén (Nürnberg, 1686 k.) (MNM Éremtára)

III. embléma

A III. embléma (*HOS IAM DISCE PATI*) kései antikvitásban gyökerező szimbolikáját a 16–17. századi emblematikai irodalom jól ismeri. A sas, hogy eddze és szoktassa fiókáit az égető sugarakhoz, már pelyhes korokban közel viszi őket a Naphoz. Bár a nap sugarainak kipróbálása

31 KELÉNYI e. a. (szerk.) 1937. 253. sz.

32 Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára É.N. 33.A/1903

— mint az önismeret jelképe — több 16–17. századi emblémáskönyvben szerepel,³³ az augsburgi emblémák alkotója egy ismert császárkori költő, Claudius Claudianus versét citálja, amikor a fiókáját kipróbáló sast teszi meg emblémájának tárgyává.

A „napsugár-próba” ismert toposzát azonban további szimbólummá alakítja az embléma alkotója, hiszen a Sas, vagyis maga a császár a Nap helyett a fogyó Hold sápadt fénye felé közelíti övéit, hogy a török háborúkban dicsőséget szerezhessenek. A Félhold, mint a török birodalom jelképe, az egyik legáltalánosabb egyezményes jel a korban, mind a sokszorosított grafika, mind az éremművészet gyakran élt vele, a Buda felszabadítására vert emlékműven is számtalanszor felbukkan. Ugyanilyen gyakori a törököt leverő, a budai várat felszabadító Lipótot a Sas képében megjeleníteni. A német-római császárság heraldikai jelképe olyannyira összeforrt I. Lipóttal, hogy a halála után megjelent és 17 emblémát tartalmazó emlékkönyv (*Aquilae virtutum Leopoldinarum symbolicae imagines*,³⁴ Innsbruck, 1705) minden emblémáján sasként szerepel.

Az augsburgi emlékkönyv emblémáján a fiókáival a Hold sápadt fényéhez közelítő Sas egyértelműen a törökkel szembeálló és övéit a Félhold ellen vezető Császár szimbóluma, aki – a német vers sugallata szerint – egyben a nyugati világ feje is, hiszen a Sas (*Adler*) nem egyszerűen a Nap közelében próbálta ki kicsinyeit, hanem Napnyugat fényének, a lenyugvó nap sugarainak (*Abend-Sonnen*) tette ki őket.

A Goebel-örökösök említett embléma-lexikonában (1693–1697) többször is felbukkan a Napba néző Sas, amely a négy nyelvű magyarázat szerint a bátorság, illetve a szülőktől nyert erények szimbóluma (*Ein die Sonnen schauender Adler. PRAESTANTIOR ANIMUS. – Ein in die Sonne sehender Adler. PATRUM VIRTUTE*).³⁵

A Nap és Félhold küzdelme az érmeken is megjelenik, az egyik Lotharingiai Károly-emlékműn a félholdas vérttel védekező sárkány és az ostyával és kehellyel együtt ábrázolt Nap küzdelmét látjuk (Gohl 8. sz.), míg egy olyan érem hátlapján, amelynek előlapjára Buda vedutája fölé Lipót mellképét vésték, a császár római katonaként pálcájával a sugárzó Nap felé mutat, a Holdsarló lehanyatlik az égről, ahogyan a felirat részlete is magyarázza: *STAT SOL, LUNA FVGIT*.³⁶ Lipót egy másik érmen³⁷ sugárzó Napot formázó pajzsos tör holdsarlót a pajzsot tartó Mohamedre (*SOLIS AD ORTVM – LUNA RVIT*).³⁸

IV. embléma

A IV. embléma (*VI TRIPLICI*) ugyancsak az antik hagyomány felé nyúl, amikor az Igazságosságot is megjelenítő Szűz csillagképet teszi meg jelképe alapjául. A Szűz (görög-latinul: *Astraea*) mérlegének egyik serpenyőjébe épületeket, a másikba egy kardot tettek, vagyis a fegyver–fegyverjog billentette vissza a török által elfoglalt Budát jogos tulajdonosának, a királynak. A latin és német *subscriptio* ebben az emblémában tartalmilag is eltér, a latin vers ugyanis a fegyveres győzelmet hangsúlyozza (*Gloria... Marte premente*), ugyanakkor utal arra

33 HENKEL–SCHÖNE 1996. 773–774.

34 *Lipót sasokhoz hasonló erényeinek szimbolikus ábrázolásai*

35 *Emblematische Gemüths-Vergnügung... Augsburg, 1697. 11/13., 38/6. sz. (A cím és a mottó fordítása: Napba néző sas. AZ ATYÁK VIRTUSÁVAL)*

36 *A Nap megáll, a Hold menekül.*

37 GOHL 109. sz.

38 *Napfelkeltésre lehanyatlik a Hold.*

is, hogy Buda visszavívása ugyanazon a napon következett be, mint amelyen egykor a török csellel elfoglalta. A német költemény ezzel szemben bővebben utal az 1541. évi eseményekre, Szulejmán cselvetését és Izabella királyné erőtlenségét hangsúlyozva (*Solimann durch Untreu... eine Königin in leichtem Muth*), a csaló, megbízhatatlan törökkel és az asszonyi gyávasággal szemben a német megbízhatóságot és férfierőt (*Teutsche Treu... Männer-Faust*) állítva szembe. Bár a szerző a 16. századi német protestáns történetíró, Sleidanus ismert művére³⁹ hivatkozik Buda elfoglalásával kapcsolatban, az V. Károly császár koráról szóló egyház- és politikatörténeti mű nem említi Izabella királyné nevét, az embléma szerzője jegyzetében tévesen Elizabethnek (Erzsébetnek) nevezi.

A korabeli emlékérmek között az említett augsburgi mester, Leherr műhelyéből került ki egy másik veret, amelynek hátlapján ugyancsak megörökítik, hogy Budát 1541-ben csellel vette be Szulejmán (*BUDA... SOLYMANNI INSIDIIS CAPTATA MDXLI*).⁴⁰

Az a sorsszerű tény, hogy 1541-ben Buda vér nélküli bevételre és az 1686. évi sikeres császári ostrom ugyanazon a napon, szeptember 2-án zajlott le, ismert toposz volt a korban, az érmek is többször utalnak rá, így az a veret is, amellyel Augsburg(!) közönsége köszöntötte a világraszóló győzelmet (7. kép).⁴¹

7. kép: Augsburg város emlékérmé Buda felszabadítására (1686)
Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára. Gohl 70. sz. alapján

A Philip Heinrich Müller augsburgi éremkészítő által metszett és vert érem mind szimbolikájával, mind hosszú feliratával kiemelkedik a korabeli veretek közül. Az előlap egyértelműen emblémakép, *pictura*, hiszen az emblémák egyik állandó motívuma, a felhőből kinyúló kéz szerepel rajta, amint pengéjén sást mintázó bárdal sarkából szakítja ki a felszabadított budai vár egyik – Isztambul felé megnyíló – kapuját, s a mottó sem hiányzik (*VIRTUTI NIHIL*

39 Sleidanus, Johannes: *De statu religionis et reipublicae. Eitio princeps*: Strassburg, 1555.

40 Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára. GOHL 52. sz.

41 Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára. GOHL 70. sz.

*IMPERIUM – VNI PATET*⁴²). A hátlap felirata megnevezi a Buda bevételének és visszavételének dátumát, illetve azt a tény is, hogy visszaszerzése csak a német sereg segítségével sikerülhetett Lipótnak.

BUDA
 DIE II. SEPT(embris) A(nno) C(hristi) MDXLI
 SOLYMANNI ASTU INTERCEPTA
 HACTENUS INEXPUGNABILI
 EODEM DIE
 LEOPOLDI IM(peratoris) AUGUSTI
 TRIUMPHATORIS TURCICI
 ARMIS
 SOCIO GERMANO MILITE
 A(nno) C(hristi) MDCXXCVI EXPUGNATA
 F(ieri) C(uravit) S(enatus) P(opulus) Q(ue) A(ugustanus)⁴³

Figyelemre méltó, s talán az augsburgi emblémák szerzőjének vallására és műveltségére is vall, hogy az 1686. szeptember 2-i dátumnál hangsúlyozza: az a Gergely-naptár szerint értendő, hiszen a protestánsok jó része ekkor még az 1582. évi pápai naptárreform előtti Julián-naptárt használja.

V. embléma

Az V. embléma a németek részvételének egyértelmű propagandája. Míg II. Miksa Emánuellel a bajorok részvételét hangsúlyozta a mű, a „tripla” oroszlánal a sváboknak állított emléket. Amikor a Sváb Hercegség címerállatai a budai vársáncot (*Ofens eignen Graben*) ostromolják, mégpedig az első sorban küzdve, ami évszázadok óta ennek a „kivételes népnek” (*außerlesnes Volck*) a német császároktól nyert kiváltsága. A szerző szó szerint idézi Hersfeldi Lampért 11. századi évkönyvét, amelyben az 1075. évnél olvasható, hogy a csatasor élén a svábok ősi privilégiuma értelmében Rudolf sváb herceg harcolt katonáival.⁴⁴ A német jogi tradíció szerint egyébként még Nagy Károly adta ezt a kiváltságot a sváboknak, mivel 799-ben sváb katonák segítségével foglalta el Rómát, mások azonban a roncesvallesi ütközethez, illetve Milánó ostromához kötik ezt a sváb katonai kiváltságot.⁴⁵

Az augsburgi embléma köhalmokra felhágó oroszlánjának ikonográfiai párhuzamát az említett, 1715. évi Max Emanuel-féle müncheni emblémáskönyvben találjuk meg, igaz, itt nem sváb, hanem a bajor oroszlán (*leone... BOICO*), vagyis II. Miksa Emánuel küzd a spanyol örökösödési háborúban.⁴⁶

42 *Az erénynek semmi sem parancsol – csak egynek nyílik meg.*

43 *Miután Budát / 1541. szeptember 2-án / Szulejmán csellel elfoglalta, / s ez idáig sikertelenül ostromolták, / a fenséges Lipót császár, / a törökök legvőzője, a német haddal az oldalán / 1686-ban ugyanazon a napon fegyveres ostrommal bevette. / Készítette / Augsburg város tanácsa és népe.*

44 *Lamperti monachi Hersfeldensis opera (Annales 1040–1077).* Hg. Cl. Lud. Trid. Hesse. In: Monumenta Germaniae Historica [38] Scriptores V. Hg. Oswaldus Holder-Egger. Hannover, 1894. 226.

45 Uo. 77. jegyzet

46 Fortitudo Leonina... München, 1715. XXIII. embléma

VI. embléma

A német-római császárság, illetve a németek és a török megszállta Magyarország különleges viszonyának legkifejezőbb emblémája a VI. (*SPOLIA DEFENDUNT*). Már a pictura enigmája is kíváncsivá teszi az olvasót, hiszen Magyarország leveles koronás címerét látjuk rajta, amelyet egy páncélos, kivont kardot tartó vitéz szinte védelmez a török szablyát tartó benyúló karral szemben. A háttérben a budai vár stilizált képe. A kép érdekessége a császári katona pajzsának heraldikája, hiszen a hét magyar vágáshoz hasonló pólyák vannak az ovális pajzsra rakva, mégpedig három sötét pólya. Ebben az emblémában, úgy tűnik, a költő rátalál saját hangjára, elszakad a török háborúk propagandájának szimbólumkészletétől, és sajátos, a sváb történeti hagyományon alapuló emblematikát teremt. A versek és a szerző jegyzetei egyértelműen feloldják a pictura talányát, a történetet egészen a Lech-mezei csatáig vezetve vissza: a 16. században megjelent Augsburgi Krónika szerint ugyanis a Lech-mezőn egykor igen vitézül harcoltak az augsburgi takácsok, s egy elesett magyar tiszt fegyverzetét hadizsákmányként magukkal vihették közeli városukba, s ennek emlékét őrzik vörössel-arannyal négyelt (keresztel osztott) (*rothen und gelben Quer-Strichen*) céhcímerükben.

A nyilvánvaló anakronizmust, hiszen 955-ben még a nyugati heraldika sem bontakozott ki, nemhogy a magyarországi címerviselet, az emblémaköltő a németek és magyarok török elleni szövetségének jelképeként alkalmazza. Az egykori ellenséges magyar fegyverek most a németek pajzsán térnek vissza hazájukba, hogy Pannónia lakóival egyesülve – Lipót hadában – védjék meg az országot. Az embléma mottója kétértelmű: a *SPOLIA DEFENDUNT* a „hadizsákmány védelmez” értelem mellett úgy is érthető, hogy „megvédi a hadizsákmányt” (bár ez utóbbi kifejezésénél feltehetően inkább passivumot használt volna a verselő). Elgondolkodtató, hogy a metszeten a császári gyalogos valóban védően tartja pajzsát a Királyi Magyarország pólyás-kettőskeresztes címere fölé, míg a magyarok harcoló felekként nem jelennek meg az ábrázoláson. Az embléma ismét csak a magyarázattal együtt érthető, igaz, a Welser-krónika idézett passzusa szerint a takácsoknak négyelt pajzsuk van, a sváb katona pajzsra azonban megegyezik Magyarország címerének jobb mezejével; az embléma lényege ugyanis a magyar államcímér és az augsburgi céhcímér hasonlóságán és közös eredetén alapul.

Az emblémák anonim alkotója a VI. esetben elárulja, hogy jól ismeri Augsburg történetét, hiszen a római alapokon és hagyományokon épült város históriájának fontos és legendás fejezete volt a lechfeldi csata, ahol a magyarok feletti győzelemben Augsburg akkori püspökének, a később szentté avatott és a város védőszentjévé vált Ulriknak is nagy része volt. A legenda szerint az Úrtól nyert úgynevezett győzelmi keresztjét ma is őrzik az augsburgi püspökség kincstára.⁴⁷

Az augsburgi történeti hagyomány a 16. század óta már bizonyosan összekapcsolta a Lech-mezőn zsákmányolt magyar pajzsot a takácsok céhcímerével, hiszen a Welser-krónika már említi a legendát, s az embléma szerkesztője is a híres Augsburgi Krónikából idéz, amikor a Budára visszakérült augsburgi címér szimbolikáját megalkotja. A takácsok lech-mezei hősiessége nemcsak az 1368-ban alakult augsburgi céhek, illetve a város társadalma szájhagyománya és krónikája örizte és terjesztette, hanem az Augsburg főterén álló céhközpont, a híres Weberhaus külső freskójának ikonográfiai programja is. A városházával szemben álló késő gótikus épület falainak festését 1606-ban rendelte meg a város, s a „Stadtmaler”-nek nevezett Johann Mathias Kager az ötemeletes épület három oldalára három különböző témájú freskót készített. A

47 METZGER—THÖNER, szerk. 2004. 44—49.

Weberhaus városháza felőli, a Kenyérpiacra (*Brotmarkt*) néző, s a főbejáratot magában foglaló homlokzatára a magyarokkal vívott 955. évi ütközetet festette, azzal a jelenettel együtt, amint I. Ottó császár a takácsoknak adományozza az általuk zsákmányolt magyar pajzsot. A lech-mezei csata a freskók ikonográfiai programjában a főhelyre került, s nemcsak a főbejárat miatt, hanem azért is, mert a csatajelenet fölé a város két legendás védőszentjét, Szent Afrát és Ulrikot is felfestették.⁴⁸ Mindkét helyi szentnek a magyar ostromban és a csatában is szerepe volt, hiszen a magyarok feldúlták a város szélén fekvő, a szent sírját is magában foglaló Szent Afra-egyházat, amelyet a csata után Szent Ulrik újjáépített.

A freskók a 19. század végére elenyésztek, de egy 18. századi, J. Thomas Kraus által készített metszeten⁴⁹ még jól kivethető az első emeleti traktus fölött, a főbejáratnál egy vonalban a négyelt címerpajzs átadása, a második ablaksor fölött pedig a csatajelenet (8. kép).

8. kép: A lech-mezei csata ábrázolása az augsburgi Weberhaus homlokzatán, 18. századi metszet (Deutsche Bauzeitung 1914. jan. 17. illusztrációja alapján)

A freskók olyannyira szenzációszámra mentek Augsburgban, hogy nem sokkal elkészülésük után a város polgára és a latin iskola tanítója, Bernhardt Heupold megverselte a képeket, köztük a csatajelenetet és a címeradományozást is.⁵⁰ A füzetformában kiadott elbeszélő költemény a

48 CLASEN 1981. 71–72.

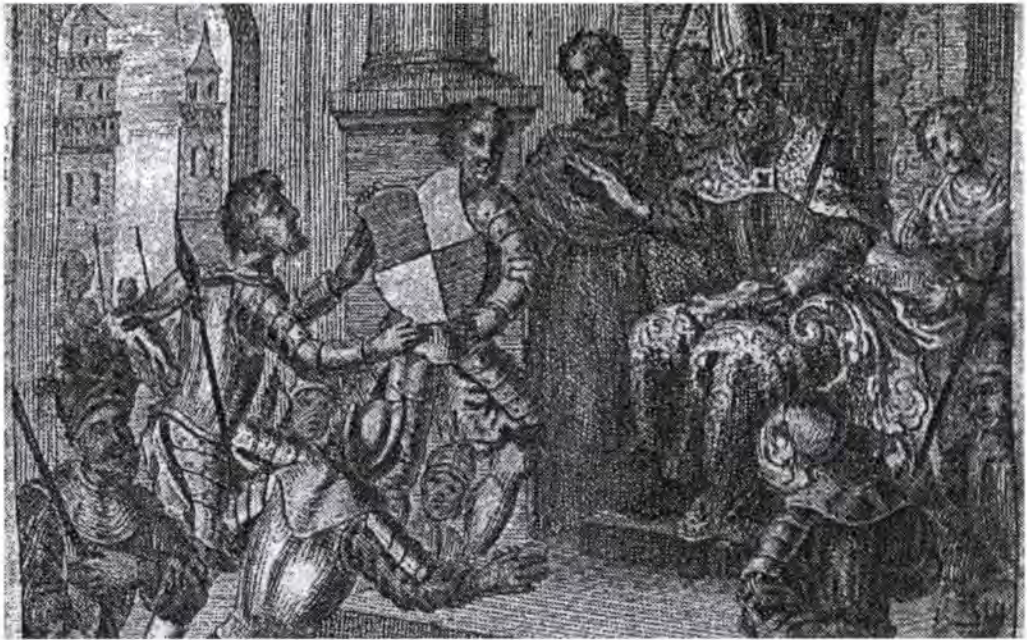
49 Közli: Deutsche Bauzeitung XLVIII/№ 5. [17. Jan. 1914.] *Der Neubau des Weberhauses in Augsburg.* (Stich von J. Thomas Kraus)

50 Kurze doch aigentliche Beschreibung Erklärung unnd Außlegung der Gemähl am Weberhaus in Augspurg an

takácsok címerét sárga-vörös négyelt pajzsok írja le, melyet a csatamezőn zsákmányoltak egy magyar tisztól.⁵¹

A Weberhaus freskóiról száz évvel később, 1718-ban is született önálló mű, melyet ugyanaz a kiadó jelentetett meg, mint a Buda visszafoglalásának emlékére született röplapot, de ekkor már nem Gottlieb Göbel, hanem fia, Johann Friedrich Göbel a nyomdász és kiadó.⁵² A rézmetszetes könyvecske, amely egyben az augsburgi takács céh történetét is feldolgozza, részletesen foglalkozik a freskók ikonográfiájával. A Weberhaus homlokzatának freskóiról készült rézmetszetek egyike azt ábrázolja, hogy a takácsok a magyarok legyőzése után a zsákmányolt vörös-sárga négyelt pajzsot I. Ottó császár lába elé helyezik (9. kép).⁵³

9. kép: Az augsburgi takácsok I. Ottó császár előtt (Rézmetszet, 1718)
Augsburg 1718. 28. lap alapján (Saats- und Stadtbibliothek, Augsburg)

dreyen unterschiedlichen Orten 1. Gegen Hewmarck. 2. Gegen der Schrandt. 3. Gegen dem Brotmarck... von Bernhardt Heupoldt, Burgern un der lateinischen Scul bey S. Anna Collaboratorn daselbsten in folgende Reymen gebracht. Gedruckt zu Augspurg, bey Christoff Mang, 1607.

51 *In diser Schlacht di Weber gut / Haben erzaigt ain Helden muth. / Eroberten in freyem feld / Eins Obersten so auch ain Held / Quartierten Schild, mit grosser macht / Und mit Ruhm in die Statt gebracht... / Mit deß Ungarischen Herzen Schild / (Als ain löblicher Kayser Milt.) / Mit zweyten Farben schön Quartiert / Gelb und Roth disen Schild schön ziert...*

52 Historische Erklärung dere Gemähde ausserhalb deß hiesigen Weber-Hauses, nebst beygefügter Nachricht von des Weber-Handwercks Alterthum und Nutzbarkeit. Augspurg, Johann Friedrich Göberl, 1718.

53 *...die Weber einen quartierten Schild eines gewissen feindlichen Obristen eroberten... und mit gelb und roth gemahlten Querstrichen abgetheilten Schild trugen sie nachgehends vor dem grossen Käyser Otto, und legten denselbigen zu dessen Füßen...*

VII. embléma

Az utolsó, VII. embléma (*POSSUNT DEDUCERE LUNAM*) a harcmezőről, a földről ismét az égre emeli az olvasó tekintetét, lemmájában az egyik legismertebb Vergilius-reminiszenciával. Az embléma kettős szimbolikára épül, egyrészt a Artemis-Phoebének, vagyis a Holdszarlónak a török hatalommal való ismert azonosítására, másrészt a 17. századi csillagászati-filozófiai irodalomnak az antikvitásban gyökerező nagy kérdésére: van-e élet a Holdon. Az embléma szerint van, de a lakott Holdat nem Vergilius varázsigéi hozhatják le az égről, hiszen a török Félholdat, illetve erődtímenyeit csak Mars hadisten cikázó villámai, azaz a Buda alatt felállított mozsárágyúk lövegei ronthatják le (egyébként egy másik égítést éppen a háború istenének nevét viseli).

A sajátos, összetett jelképiség az embléma picturáján is feltűnik, hiszen az érmekről jól ismert, a szemlélfőhöz közel ábrázolt mozsárágyúkból kilőtt, s a torkollattűzzel, valamint a golyók röppályájával jellemzett kartácstűz itt nem a várat ostromolja, hanem a Holdszarlót, amelyről épületdarabok hullanak alá. A korábbi emblémában feltűnt sajátos költői képalkotás itt is megjelenik, hiszen az asztronómiából vett utalásokkal egyedi emblémát alkotott a költő, bár a Pseudo-Plutarchostól Keplerig felsorakoztatott tudós szerzőkkel ellentétben, ő maga nem hiszi, hogy a Holdat emberek lakják.

Érmek és emblémák

Az emblémáskönyv célja egyértelműen a politikai propaganda, annak tudatosítása a német és az európai közvéleményben, hogy a török kiűzése és Buda visszafoglalása a császárnak és hadvezéreinek, illetve hadseregének volt köszönhető, kiemelve a bajor választót és a sváb sereget. A mű propagandisztikus jellegét címe mellett, melyben a törökök felett aratott dicsőséges magyarországi győzelem kivívását a német hadseregnek tulajdonítja a szerző (*gloriosae victoriae Hungaricae a Germanorum fortissimo exercitu... de Turcis reportatae*), erősíti kétnyelvűsége is. A latinul nem tudókhöz is eljuthat a jelképekbe, emblematikai enigmákba burkolt üzenet: a császárság dicsősége, illetve, hogy a magyarok és Magyarország szerepe meglehetősen másodrendű a császári Sas vagy Nap és a sápadt Félhold mindent – de legalábbis Európa keleti felének politikai hegemoniáját – eldöntő küzdelmében. Az ország az 1657-ben királlyá koronázott császár korlátozott jogokkal rendelkező hitvese, aki ékességét, királyi díszét és koronáját, a budai várat sem mondhatja magáénak, hiszen azt a Habsburg-hitves fegyverjogon szerezte meg, s az ország integritását jelképező Budát egyik hadvezére – a Császárság tekintélyes fejedelme, az étekgógmesteri-főasztalnoki méltóságot viselő bajor választó – tálcán kínálja fel neki.

Bár a mű emblémákra tagolódik, a képekkel illusztrált versek egységes művet alkotnak, amelyen végigvonul a német-magyar viszonyoknak, illetve a Birodalom és Magyarország kapcsolatának értékelése. A két államalakulat, sőt a magyar és a sváb-bajor nép sorsa már a Lech mezején összekapcsolódott, hiszen az ott zsákmányolt magyar fegyvereken feltűnt országcimer – az augsburgi takácsok céhjelvénye révén – Augsburg heraldikájába is bekerült (igaz, a hagyomány szerint négyelt mezővel), s az Árpádok sávozata a Budát ostromló németek pajzsán tér vissza. A svábok egyébként a Sváb Hercegség címerében is feltűnő oroszánokként az első sorban küzdenek Buda leomlott falainál.

A heraldikai allúziók általában is jellemzik a művet, ahogyan az emblematika és cimertan mint társtudomány és művészet is sokat merít egymás motívumkincséből. A török Félhold és a

császári Sas szimbólumai nemcsak az elitkultúra, hanem a korabeli közgondolkodás alapvető jelképei és toposzai voltak.

A Buda visszafoglalásának alkalmából kinyomtatott röplap és emblémás füzet mint képeskönyv és metszetgyűjtemény azonban leginkább a korabeli éremművészettel rokonítható, s nemcsak azért, mert az érmek mint a politikai propaganda és reprezentáció eszközei különös súllyal jelennek meg a török háborúk időszakában. Feltűnő az érmek és a röplapok vedutáinak, ostromképeinek, portréinak, emblematis ikonográfiájának rokonsága. Míg azonban az újságok, röplapok, könyvillusztrációk gyakori jelmagyarázataikkal inkább a hadtudományi, köztörténeti krónikák szerepét töltötték be, az éremművészetnek az epigráfia körébe tartozó szövegei sokszor a költészet felé lendítik a feliratokat. A Buda visszafoglalására vert érmeken is gyakran megjelennek latin disztichonok,⁵⁴ de német versek is,⁵⁵ általános a képek köré írt jelmondat, így az előlap mottója és képi programja, valamint a hátlapon megjelenő költemény kiegészítik egymást, akárcsak a klasszikus emblémában. Már az augsburgi füzet körbe foglalt metszetei is az egylapú kerek vereteket idézik, s a rokonságot erősíti, hogy a 16–17. századi emblémákban a mottók általában a metszetek fölött, mintegy a versek és képek közös címeiként jelennek meg, míg az augsburgi emblémáknál az érmekhez és pénzekhez hasonlóan köriratban szerepel mind a latin, mind a német mottó. Az augsburgi emblémák és az egyik korabeli érem szövegét minden bizonnyal ugyanaz a versfaragó alkotta.

Irodalom

CFHH

Gombos, Albinus Franciscus: *Catalogus fontium historiae Hungariae 800-1301. I–III.* Budapest, 1937–1943

CLASEN 1981

Clasen, Claus-Peter: *Die Augsburger Weber. Leistungen und Krisen des Textilgewerbes um 1600.* H. Mühlberger, Augsburg.

METZGER–THÖNER, szerk. 2004

Metzger, Christof–Thöner, Christian (Redaktion): *Die Heiltumskammer. Der Mittelalterliche Reliquienschatz von St. Ulrich und Afra in Augsburg.* Deutscher Kunstverlag, München–Berlin.

GOHL 1899, 1900

Gohl Ödön: *Budapest emlékérméi. I. rész Buda 1686-iki visszavételének emlékérméi.* In *Budapest Régiségei* 6. (1899) 37-108. és 7. (1900) 115-162. Budapest.

HENKEL–SCHÖNE, szerk. 1996

Emblemata. Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts. Hg.: Henkel, Arthur–Schöne, Albrecht. Verlag J. B. Metzler, Stuttgart–Weimar.

54 GOHL 8.

55 GOHL 72. sz.

HUBAY 1948

Hubay Ilona: Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban. 1480–1718. Budapest.

KÁROLYI 1936

Károlyi Árpád: Buda és Pest visszavívása 1686-ban. Átdolgozta: Wellmann Imre. Budapest Székesfővárosi házi nyomda, Budapest.

KELÉNYI 1936

Kelényi B. Ottó: Buda és Pest 1686. évi visszafoglalásának egykorú irodalma. 1638–1718. Budapest.

KELÉNYI – JAJCZAY – ROZGONYI – SZMRECSÁNYI, szerk. 1937

Buda és Pest grafikus ábrázolásai a visszafoglalás korában. 1638–1718. A Fővárosi Nyilvános Könyvtár Budapesti Gyűjteményének Bibliográfiai Munkálatai IV. Kelényi Béla–Jajczay János–Rozgonyi Aranka–Szmrecsányi Marianne, szerk. Klny. a Fővárosi Könyvtár Évkönyve IV[1936] kötetéből 5–86. Budapest.

KULCSÁR 2003

Kulcsár Péter: Inventarium de operibus litterariis ad res Hungaricas pertinentibus ab initiis usque ad annum 1700 – A magyar történeti irodalom lelőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-ig. Budapest: Balassi Kiadó.

S. LAUTER 2005

S. Lauter Éva: Pozsony város új szerepben. In: Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században. G. Etényi Nóra–Horn Il-dikó, szerk. 144–171. Budapest: Balassi.

SEELIG 1976

Seelig, Lorenzo: Aspekte des Herrscherlobs – Max Emanuel in Bildnis und Allegorie. In Glaser, Hubert (Hg.): Max Emanuel. Bayern und Europa um 1700. (Ausstellungskatalog). I.–II. München. I. 1–29.

SZAKÁLY 1986

Szakály Ferenc: Hungaria eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól 1683–1718. Meg-jelent Buda visszavételének háromszázadik évfordulója alkalmából [1686–1986]. Budapest: Corvina.

SZÉCHÉNYI-CATALOGUS 1799

Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci Com. Széchényi. Tomus 1. Scriptorum Hungarorum et rerum Hungaricarum typis editos complexus. Pars 1–2. Sopronii.

SZÖRÉNYI 1998

Szőrényi László: Balbinus és a magyarok. In Bohemia et Hungaria. Tanulmányok a cseh-magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Berkes Tamás, szerk. 17–23. Budapest.

Forrásközlés

IN MEMORIAM
 GLORIOSÆ VICTORIÆ HUNGARICÆ
 A GERMANORUM FORTISSOMO EXERCITU
 AUSPICIIS LEOPOLDI IMP(eratoris) INVICTISS(imi)
 A(nno) C(hristi) MDCLXXXVI.
 DE TURCIS REPORTATÆ
 EMBLEMATA ALIQUOT
 EDITA
 AUGUSTÆ VINDEL(icorum)
 IMPENSIS VIDUAE THEOPHILI GOEBELII
 A(nno) C(hristi) MDCCLXXXVII.

AZ IGEN BÁTOR NÉMET HADSEREGNEK
 AZ ÚR 1686. ÉVÉBEN,
 A GYŐZHETETLEN LIPÓT CSÁSZÁR URALKODÁSA ALATT
 A TÖRÖKÖK FELETT ARATOTT
 DICSŐSÉGES MAGYARORSZÁGI GYŐZELME
 EMLÉKÉRE
 KIADOTT NÉHÁNY EMBLÉMA

GOTTLIEB GOEBEL ÖZVEGYÉNEK KÖLTSÉGÉN
 AUGSBURG, 1687

I.
 VENTURÆ IN THALAMOS

Venturæ in thalamos trux decutit ense coronam
 Reginæ Hungaricæ militis ante manus.
 Cum nuptura foret Leopoldo regia Sponsa
 Vi capitur capitis, regia Buda, decus.

Sponsarum regiarum ap[ud] Hungaros singularis hic capiendi ritus fuit, ut ab Equite Hungaro
 stricto ense ex capite Reginæ corona decuteretur. Balbin. Epit.

Rev. Bohem.⁵⁶

---

⁵⁶ Az embléma szerzője szinte szó szerint idézi: Balbinus. Boleslaus: Epitome historica rerum Bohemicarum. I–III. Prága, 1673–1677. Lib. III. XV. (Przemyslai Ottogari tragicus exitus) részét: *Habebat in conjugio Otto Brandenburgicus (malus postea in Bohemia hospes) Ottogari regis sororem Beatricem (Bozenam) nomine, hujus igitur sororis suae filiam, ut firmitus cum Ungaris Pax nuper facta coalesceret Regis Belae filio, itidem Belae, in conjugem dedit, ipsemet cum magno Procerum comitatu in Ungariam profectus. Diei illius pompam et Regis gloriam, tum veterem*

***

Die Krohne muß vom Haübt
Eh Ihr der Thron erlaübt

Eh kheine Königin in Hungarn konte kommen
Ins königliche Bett, wurd Ihr hinweg genommen
Die Krone mit dem Schwerdt. Eh Hungarn Käisrisch wird,
Nimmt vor das Schwerdt hinweg deß stoltzen Hauptes Zierd.

Wann vor Zeiten eine Königin in Hungarn dem König solte zugeführt werden, wurde derselben vorhero von einem Hungarischen Ritter die Krone mit gezücktem Schwerdt von Haupt genommen.

I.

A MENYASSZONY NÁSZRA LÉP

A nászra lépő menyasszonynak, a leendő magyar királynénak
Előbb egy katona kezével vadul leüti koronáját.
Midőn Lipóthoz nőül megy királyi jegyese,
A királyi várat, Budát mintegy fejdíszet erővel leveszik.

A királyi menyasszonyok férjhezmenetelekor a magyaroknál az a különleges szokás dívott, hogy a királyné fejéről egy magyar lovag kivont karddal leütötte a koronát. (Balbinus: Epitome Rerum Bohemicarum)

***

A korona lekertül fejről,
mielőtt övé lesz a trón

---

apud Ungaros Reges Sponsam capiendi ritum (quo ab Equite Ungaro stricto ense ex Capite Reginae corona decutitur) aliaque hujusmodi Continuator Jaroslai (coevus scriptor) latissime describit. Balbinus Boleslaus Aloysius (Balbin z. Orlicné, Bohuslav) (1621–1688) cseh jezsuita történész Csehország történetéről írt munkájának a II. Ottokár cseh királyról írt fejezetében – korabeli történetróra hivatkozva – írja a fenti sorokat a leendő magyar királynék esküvőjének különös módjáról. II. Ottokár nővérének, Bozena-Beatrixnak ugyanis férjétől, III. Brandenburgi Ottótól származó lányát, Kunigundát jegyezték el IV. Béla fiával. Béla herceggel, hogy a cseh és a magyar király közötti békét megpecsételjék. Az esküvő 1264-ben fényes külsőségek között ment végbe. Béla herceg 1269-ben bekövetkezett halála után az özvegy Kunigunda a limburgi IV. Walramhoz ment férjhez.

Balbinusnak egyébként ismert emblematikai műve is: *Verisimilia humaniorum Disciplinarum Unacum Notis*. Praga, 1666. Lipesei kiadása: Bohuslai Balbini: *Verisimilia Humaniorum Disciplinarum, seu Judicium Privatum De Omni Literarum (quas Humaniores appellat) Artificio quo in Libello Praecepta Epistolarum, Latinitatis, Grammaticae, Poeseos [generatim et speciatim] Emblematum, Symbolorum, Historiae, Rhetoricae, (sacrae et profanae)... proponitur: In eorum potissimum gratiam, qui Humaniora Studia ab origine prima Repetere cupiunt ad Exemplar Pragense nunc recusum cura Christiani Weisii, Gymn(asii) Zittaviens(is) Rect(or)is. Jacob Gerdes u. Johann Christian Laurer, Lipsiae, 1687*

Magyarországon a királyné nem léphet
 A királlyal nászra, csak ha előtt fejről leveszik
 Karddal koronáját. Mielőtt Magyarország a császáre lesz,
 Kard üti le díszét büszke fejről.

Régen Magyarországon a királyné csak úgy köthetett házasságot a királlyal, ha az esküvő előtt egy magyar lovag kivont karddal leütötte fejről a koronát.

II. TURRITAS EPULAS

Armatus dapifer mensas onerare peritus
 Turritis epulis, quas parat ipse manu:
 Nunc Arcis dapifer, populo plaudente, vocari
 Gaudet; qui magno pectore plura coquit.

Comes Pal[atinus] Rheni (nunc, qui successit in locum, Dux Bavariæ)⁵⁷ intrabit super equo, habens in manu quatuor Scutellas argenteas, cibus impletas, quarum quælibet tres marchas habeat in statera, & decedens ab equo portabit, & ponet ante⁵⁸ Imperatorem vel Regem in mensa. Aur. Bull.⁵⁹

***

Die Schlöser-Tracht
 Im Thürmen-Pracht

Der in der güldnen Bull, die Speisen aufzutragen
 Dem Käiser, wird befelcht; darff es großthätig wagen:
 Trägt gantze Schlösser auff. So wird mit höchster Ehr
 Der Archidapifer, ein Arcidapifer.

Der Pfaltz-Graf bey Rhein (jetzo Hertzog in Bayern) soll auch auf seinem Pferd kommen, und haben 4. Silberne Schüssel in seinen Händen, voller Kost, **. Und soll vom Pferd abstehend, dieselbe für dem Käiser oder König auf den Tisch setzen. Güldene Bull. tit. 25.⁶⁰

57 Budai várat a német-római császár étekfőgömesteri vagy főasztalnoki hivatalát betöltő bajor választófejedelem, II. Miksa Emánuel (1679–1726) foglalta vissza I. Lipót (1658–1705) császárnak és királynak.

58 A nyomtatott szövegben: aute

59 Bulla Aurea

60 A Goldene Bulle (Guldene Bulle, Aurea Bulla = Aranybulla) a Német-Római Császárság legfontosabb jogszabálygyűjteménye a német király választásának menetét és a választófejedelmek jogait, kötelességeit fekteti le. A német Aranybullát IV. Károly császársága idején, 1356-ban szerkesztették és hirdették ki a birodalmi gyűlésen. A szöveg eredetileg latin nyelvé, de már 15. században lefordították németre. A budai emlémlák szerzője a Guldene Bulle számos

II.

FELTORNYOZOTT TÁLAKAT

Az asztalok terítésében jártas étekgót, felszerelve
Tálakkal, étkekkel feltornyozva, melyeket saját kezével készít,
Most várfogónak kell hívni a nép nagy elismerése közepette,
Ő az, aki bátor szívvel még többet is kifőz.

A rajnai palotagróf (helyette most már a bajor fejedelem) lovon léptet be, kezében négy ezüsttál, étellel megrakva, mindegyik tál négy márka⁶¹ súlyú, leszállván lováról beviszi és leteszi a császár vagy a király elé az asztalra. (Aurea Bulla)

***

Várlakoma
tornyos díszben

Akinek az Aranybullában előírják, hogy az ételeket
A császárnak feladja, hőstetre merészkedik,
S egész várakat szolgál fel. Így lesz a nagyméltóságú
Étekgóból Várfogó.

A rajnai palotagróf (most a bajor herceg) saját lován jöjjön, és kezében hozzon négy ezüsttálat, tele étellel. Leszállva lováról tegye le őket a császár vagy király elé az asztalra. (Guldene Bulle, tit. 25. [27.]

III.

HOS IAM DISCE PATI

Qui Phoebi radios didicisti⁶² ferre superbos:
Hos jam disce pati, quos fera Luna jacit.
Si rapidos ignes Solis temsisse decori est:

16–17. századi nyomtatott kiadásának egyikét használhatta. A szerző által idézett rész, amely a 15. századi kéziratokban nem a 25., hanem a 27. fejezetben (*caput, titulus*) olvasható, a rajnai palotagróf mint étekgómeester kötelességét írja le. Ezt a főméltóságot 1622-ig viselte a rajnai választófejedelem, ekkor a bajor hercegre és választófejedelemre szállt át. Az idézett részlet az egyik 15. századi Guldene Bulle-kéziratból való: *Der paltzgrave von Rine sal iriten uf eyne perde mit vir silbirm schusselin in sinen hendin, die sal ielliche haltin 3 mark silbirs, und sal abesten von deme perde und sal die schußelin setzin uf den disch fur den keisir adir konig*. Guldene Bulle Cap. 27. (4). Göttingen, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek; Ms. jurid. 213 (1419, Anonymus). Marie-Luise Heckmann (Universität Hamburg): „Die Goldene Bulle“ Karls IV. von 1356 in Frühneuhochdeutsch, 2004. <http://www.people.freenet.de/heckmann.werder/GoldeneBulleDeutsch.htm>

61 A kölni és a bajor márka kb. 240 g súlyú, vagyis az ezüsttálak mindegyike kb. 1 kg-ot nyomott.

62 A nyomtatványban ez áll: *didicisti*

Non minus eximium⁶³ frigida Luna dabit.

De Aquila pullos ad solem admovente. Claudian. de III. Cons. Hon.⁶⁴
 Consulit ardentis radios, et luce magistra,
 Natorum vires ingeniumque probat.

***

Er fürchtet nicht
 Das bleicht Licht

Der Adler, welcher längst der Abend-Sonnen prangen
 Zu schertzen war gewohnt, hat siegreich angefangen,
 Entgegen steiff zuseh'n dem kalten Monden-Licht.
 Achts nicht: Ob lhne schon dort Mond, dort Sonnen, sticht.

Daß der Adler seine Junge, deren Gebuhrts-Art zu erforschen, gegen der Sonnen
 Strahlen halte, ist bekandt.

III.

MOST EZEKET TANULD TŰRNI

Aki Phoebus gógös sugarait megtanultad elviselni,
 Most már azokat tanuld meg tűrni, melyeket a vad Hold áraszt.
 Ha a Nap gyors tüzeit megvetni dicsőségszámba megy,
 Jóval nagyobb hírnevet szerez majd a hideg Hold.

A sasról, aki fiókáját a naphoz közelíti vö: Claudianus: De III. Consulatu Honorii:
 Segítségül fordul az égető sugarakhoz, s a nap irányítása alatt
 Fiai erejét s tehetségét próbálja.

***

63 Az eredeti nyomtatványban: exiguum

64 Claudius, Claudianus, az „utolsó római költő” (370 k.–404 k.) Theodosius császár fia, Honorius császár harmadik konzulsága alkalmából írt panegyricusából való az idézet. Claudianus a sasokat hozza példának a kemény atyai nevelésre, amelyek a tojásból alig kikelt fiókáikat máris kiteszik a nap tűzének, hogy meggyőződjenek életrevalóságukról: *Parvos non aquilis fas est educere fetus / ante fidem solis iudiciumque poli. / Nam pater, excusso saluit cum tegmine proles / ovaque maternus rupit huius tepor; / protinus implumes convertit ad aethera nidos / et recto flammas imperat ore pati. / Consulit ardentis radios et luce magistra / natorum vires ingeniumque probat. / Degenerem refugo torsit qui lumine visum, / unguibus hunc saevis ira paterna ferit. / Exploratores oculis qui pertulit ignes / sustinuitque acie nobiliore diem, / nutritur volucrumque potens et fulminis heres, / gesturus summo tela trisulca Iovi.* Claudius, Claudianus: De Tertio Consulatu Honorii Augusti VI.

Nem fél
a sápadt fénytől

A Sas, amely hozzászokott, hogy a lenyugvó napnak
bosszantásul hosszasan tetszelegjen, győztesként
A hideg Holdfényvel kezdett keményen szembenézni.
Mindegy neki, hogy innen a Hold, onnan a Nap süt rá.

Ismert, hogy a sas fiókáit, hogy adottságaikat kifürkéssze, kiteszi a napsugaraknak.

IV.

LANX ÆQUA REPENDIT

Astrææ Budam Regi lanx æqua rependit:
Sorte sed haud æqua; Gloria major inest.
Namque idem, vâfra quondam funestior arte
Quod rapuit, reddit, Marte premente, dies.

Budâ a Solimanno interceptâ, deceptâ Elisabethâ Reginâ, A[nno] C[hristi] 1541 d[ie] 2. Sept[embris]. (Sleid. de Stat. Relig.)⁶⁵ Recepta Vi armorum a Cæsareanis ac Germanorum exercitu A. C. 1686. d. ead. Sept. (Calendarii Gregor[iani]) cum Sol in Virginis cœlestis Astrææ signo versaretur.

65 Johannes Sleidanus (Johann Philippson/Philippi von Schleiden) német protestáns történétíró és diplomata 1565-ben írt művében részletesen leírja Buda csellel történt elfoglalását, igaz, Izabella királynét név szerint nem említi, így lehet, hogy az emblémák szerzője tévesen Erzsébetnek/Elizabethnek nevezi Szapolyai János özvegyét. *Quo tempore Caesar conventus agebat Ratisbonae, Ferdinandus rex Budam obsidet et oppugnat, in qua tum erat Vayvodae Joannis uxor uidua cum filiolo Stephano. Tutores autem infantis et regni proceres Turcicum auxilium implorauerant: legatum ergo Turca mittit cum copiis, quae mense Iulio Budam uenerunt: ipse deinde cum reliquo exercitu non multo post eo venit. Itaque Ferdinandici reiecti, Germani, Bohemi, Morauii, relicta obsidione, et ingenti accepta clade, Pesto etiam amisso, quod est oppidum contra Budam, reliqui fuga salutem sibi quaerunt. Turca sub exitum Augusti munera mittit infanti Stephano, uestes auro textas, et equos ualde speciosos, ac matri nunciat se puerum uidere, petit, ut in castra sibi mittat. Mulier perterrefacta, cum aliud non posset, hortatu procerum mittit una cum nutrice, comitatum turba nobilium. Ille perhumaniter excipit, ac deinde per suos, reginae consiliariis ostendit, uelle sibi Budam tradi: nam ipsos non illam posse ab hoste defendere, et sibi subinde redeundum huc esse cum exercitu: quod ualde sit, et molestum et sumptuosum: itaque multi praestare, ut ipse teneat. Hi, de suo periculo solliciti, mussant. E uestigio Ianazarorum praefecto negocium datur urbis occupandae, neque prius ad matrem reginam missus est filius, quam re perfecta. Cum iam urbem tenerent, et ciues omnes exarmassent, arcem quoque sibi tradi postulant, in qua regina tum erat. Eam Turca iubet interim per internuncios animo esse praesenti, et Transsylvaniam ei atque filio concedit. Quum igitur omni conquisita supellectile, tumultuarie abiisset, a praefectis et a milite barbaro deducta, Budam Turca cum duobus filiis uenit, Septembris die secundo, et templum ingressus excipiatum, actisque gratis deo suo, propter rem bene gestam, in castra reuertit, et relictis Budae Pestique praesidiis, reliquum exercitum domum reducit, et in itinere Lascum dimittit, quem propter Fregorum et Rinconem interceptos Belgradi captiuum reliquerat, Budam proficiens. Nam Galliae rex uehementer irriatus eo facto, per Polonum, Solymanno rem omnem nunciauerat. Sleidanus, Johannes: De statu religionis et reipublicae, Carolo Quinto Caesare commentarii. Cum indice loculentissimo. Strassburg, 1565. 183–184. Sleidanus könyvének 1619-ben Frankfurtban megjelent kiadása egyébként a Rákócziak sárospataki könyvtárában is megvolt. <http://brs.bibl.u-szeged.hu/monok/1.102.html>*

***

Bey gleicher Schaal
üngleiche Wahl

Den Tag, den Solimann durch Untreu trüb konnt machen,
Macht jetzo Teutsche Treu in Sieges-Kränzten lachen.
Was eine Königin in leichtem Muth verschertzt,
Bringt wieder Männer-Faust, die mit Bedacht behertzt.

Ofen, so im Jahr 1541. den 2. Sept[ember] von Solimann, der die Königin Elisabetha hintergangen, durch intreue List einbekommen worden, ist eben am selben 2. Sept[ember] Anno 1686. durch die treue Tapferkeit der Käiserisch und Teutschen Völcker mit stürmender Hand wieder erobert worden: Als die Sonne im Zeichen der Jungfrauen war, welche von den Alten Astraea oder die Gerechtigkeit genennet worden.⁶⁶

IV.

A MÉRLEG ÚJRA EGYENSÚLYBA BILLEN

A Szűz egyensúlyba billent mérlege Budát visszadobja a királynak,
Egyenlőtlen a kimenetel, óriási a dicsőség.
Mert ugyanaz a nap, amely egykor gyászosan csellel
Elrabolta, most Mars hadisten kényszerítő erejével adja vissza.

Szulejmán 1541. szeptember 2-án foglalta el Budát, miután Elizabeth királynőt csalással rászedte. (Sleidanus: De statu religionis). Budát fegyverrel vették vissza a császáriak, valamint a német sereg 1686 szeptemberében (a Gergely-naptár szerint) ugyanazon a napon, amikor a Nap a Szűz v. Astraea csillagjegybe fordult.

***

A serpenyő egyensúlyban
egyenlőtlen a kiválasztás

A nap, amelyet oly gyászossá tett Szulejmán árulásával,
Most a német hűség folytán győzelmi koszorúra nevet.
Amit egy királynő csekély bátorsággal elrontott,
A férfi-ököl megfontolt merészségével ismét visszahozza.

Szulejmán, aki Elizabeth királynét ravasz csellel rászedte, 1541. szeptember 2-án vette be

---

66 Astrae (Astraea) a görög mitológiában a szüzesség és a tisztaság istennője, Zeus és Themis lánya, anyja után az Igazságosság istennőjeként is tisztelték. Az Aranykor után az istenek közül az utolsóként hagyta el a földet és az égen a Szűz csillagképpé vált.

Budát, de 1686-ban ugyanazon a napon, szeptember 2-án a császáriak és a német nép hősiessége rohammal visszafoglalta, éppen, amikor a Nap a Szűz csillagképben volt, melyet a régiek Astraeának, az Igazságnak is neveztek.

V.

VI TRIPLICI

Qvem tenuit quondam Suevorum bellica virtus,
Hunc etiam servat fortiter illa locum.
Vi triplici, fido junctorum corde leonum,
Subruitur Buda, & mœnia celsa ruunt.

Datum negotium est Duci Rudolfo, ut ipse cum suis primâ acie configeret: peculiari Suevorum privilegio, quibus ab antiquis jam diebus latum est, ut in omne expeditione Regis Teutonici ipsi exercitum præcedere, et primi committere debeant. Cœteris jussum, ut propter assistentes pugnantibus, prout res posceret, auxilio concurrerent. Lamb. Schafnab. ad An. MLXXV.⁶⁷

***

Dreyfache Macht
Die Maür verlacht

Ein außerlesnes Volck von edlen tapffem Schwaben
Wirfft unermüdet hin in Ofens eignen Graben
Die stoltze Thürn und Maur. So wird die alte Ehr
Erhalten und erneuert vom muntren Löwen-Heer.

Durch die 3. Löwen (welches der alten Hertzogen in Schwaben Wappen) wird auf die 3. Ständ deß Schwäbischen Creyses der Fürsten, Grafen und Prälaten, der Städten, und Ritter-Stand gesehen.

V.

HÁROMSZOROS ERŐVEL

Azt a rangos helyet, amelyet egykor a sváb harci virtus vívott ki magának,
Mostani hősiességük is erősen tartja.

---

67 Lambertus Schaffnaburgensis ad annum 1075. Lambertus Schaffnaburgensis (alias: Hersfeldensis), Hersfeldi vagy Aschaffenburgi Lampért 11. századi bencés szerzetes, kiváló történetíró évkönyveinek 1075. évi krónikájában ír a június 9-i Homburg melletti ütközetről, ahol Rudolf sváb herceg IV. Henrik oldalán harcolt a szász háború első szakaszában. Lamperti monachi Hersfeldensis opera (Annales). Hg. Oswaldus Holder-Egger. Monumenta Germaniae Historica Scriptores 38. Hannover, 1894.

Az összeszövetkezett oroszlánok hármassal erővel, baráti szívvel
Rohanják le Budát, s a magas várfalak leomlanak.

Rudolf hercegnek kötelességül adták, hogy az övével az első sorban harcoljon, a sváboknak ugyanis kivételes kiváltságuk, melyet a régi időkben nyertek, hogy a német király minden hadjáratában a hadsereg élén kell állniuk, s elsőként kell harcba bocsátkozniuk. A többieknek, mint segédcapatoknak az volt a parancs, hogy amikor a szükség úgy hozza, a harcolók segítségére siessenek. (Lambertus Schaffnaburgensis: Annales, 1075. év)

***

Hármas hatalom
kineveti a falakat

A nemes és bátor svábok kiváló népe
Fáradtságot nem kímélve tör Buda sáncaira,
Büszke tornyaira, falaira. Így tartja, sőt
Újíttja meg régi dicsőségét az éber oroszlánsereg.

A három oroszlán (a sváb hercegek régi címerében) a sváb tartomány három rendjének tekinthető: hercegek–grófok–főpapok, városok, valamint a lovagok rendje.

VI.

SPOLIA DEFENDUNT

Inter tot palmas sua non deest huic quoque pomo:
Et pietas spoliis utitur alma suis.
Quæ quondam Augustæ ferus Hungarus arma reliquit,
Hæc cum Pannonicis jungit amica fides.

***

Geraübter Schild
als Freund mit-spiehlt

Der Schild, der ehemals ist vom Feind zurück geblieben,
Hat mit vereintem Muth gemeine Feind vertrieben.
Der grosse Leopold führt jetzt in einem Heer,
Die unter Otten sich geraubt Schild, Helm und Wehr.

In dem Krieg (in welchem Kaiser Otto I. die Hungarn auf dem Lech-Feld bey Augspurg, Anno 955. geschlagen) und in der Fürsten Versammlung darvor, hatten sich die Einwohner zu Augspurg so ritterlich und bescheidenlich gehalten, daß damals ihnen nicht allein vergonnet

wurd, die Stadt-Mauren weiter hinauß zu führen, und Sie auch mit andern Freyheiten mehr von Käyser Ottone begabet worden: Sondern über das auch, demnach der Weber Zunfft und Gesellschaft-Rotte, eines Hungarischen Obersten, so in der Schlacht geblieben, Schild und Waffen, unter andern Beuten erobert und glücklich heimgebracht, führet Sie dieselbige noch heutiges Tags in ihren Wappen, und seyn der Schild und Helm mit rothem und gelben Quer-Strichen abgetheilet. Wehrlich. in der Augsp. Chronick.⁶⁸

VI.

MEGVÉD A HADIZSÁKMÁNY

Oly sok pálma között ez a gyümölcs is megtalálja a sajátját,
A tápláló kegyesség zsákmányát használja.
A fegyvereket, melyeket a vad magyar egykor Augsburgban hagyott,
Most baráti szövetség egyesíti a pannon fegyverekkel.

***

A zsákmányolt pajzs
barátként segít

A pajzs, amelyet egykor az ellenség hagyott hátra,
Egyesült bátorsággal üzte el a közös ellenséget.
A nagy Lipót egy seregben vezeti most
Az Ottó alatt zsákmányolt pajzsot, sisakot és fegyvert.

Abban a csatában (melyben I. Ottó az Augsburg melletti Lech mezején 955-ben megverte a magyarokat), s még előtte a fejedelmi gyűlésén az augsburgi lakosok oly hősiességgel és szerényen viselkedtek, hogy nemcsak az engedték nekik, hogy a városfalakat kibővítsék, sőt

68 Welser, Markus augsburgi polgár és a város történetírója 1595-ben megjelent krónikájában (*Chronica Der Weitherüempten Keyserlichen Freyen vnd deß H. Reichs Statt Augspurg in Schwaben, Von derselben altem Vrsprung, Schön Gebäwen vnnnd gedenckwürdigen Geschichten: in acht vnderschiedliche Capitul abgetheilt. Auß Deß Marx Welsers deß Jüngern acht Büchern gezogen, vnd in vnser teutschen Sprach in Truck verfertigt, Durch Engelbertum Werlichium. Frankfurt, 1595*), melyet Engelbert Wehrlich fordított latinról németre, megemlékezik a Lech-mezei csatáról, melyben az augsburgi takácsok igencsak kitüntették magukat. Az Augsburgi Krónika szerzői szerint a takácsok vörössel és arannyal (sárgával) vágott címere a zsákmányolt magyar pajzs és fegyverzet címerének öröksége (jóval a címerek megjelenése előtt!): *Daß hinforther die Ungarn sich wider unsern Keyser gar nicht mehr haben regen, oder um geringsten gegen ihme auff bahnen dörrffen: auch vnser Augsburg der sorgen vnnnd ängsten entladen, und wider zum geliebten Frieden gebracht worden. Und hatten in diesem Krieg, und in der Fürsten versamlung darvor sich die Einwohner zu Augspurg so ritterlich und bescheidenlich gehalten, daß damals ihnen nit allein vergundt wurd, die Statmawren (als selbignals viel ein engern Bezirck hatte, dann jetztund, also daß an dem Lech, gegen Auffgang der Sonnen, höltzerne Hüttlein, in der eill auffgerichte Losamenter, ausser den Kriegß Gezelten, für die Frembden gemacht wurden) weiter hinauß zu führen, und sie auch mit andern Freyheiten mehr von Keyser Ottone begabet worden: Sondern uber das auch, demnach der Weberzunfft und Gesellschaft Rotte, eines Ungarischen Obersten, so in der Schlacht geblieben, Schildt und Waffen, under andern Beuten erobert und glücklich heimgebracht, führet sie dieselbige noch heutiges Tags in ihrem Wappen, vnnnd seyn der Schildt und Helm mit roth und gelben Querchstrichen abgetheilet.* Welser–Wehrlich: Chronica. Frankfurt, 1595. 33.

Ottó császár más szabadságokkal is ellátta őket, hanem ezen felül a takács céh és társulat egyéb hadizsákmány mellett megszerezte és boldogan vitte haza egy olyan magyar tiszt pajzsát és fegyverzetét, aki a csatában esett el, s ezt a mai napig viselik címerükben, pajzsuk és sisakjuk ugyanis vörössel és sárgával vágott. (Wehrlich: Augsburgi Krónika)

VII.

POSSUNT DEDUCERE LUNAM

Qvis neget? innumeris habitari cornua Phœbes:
E qua tot turres decidere usque videt.
Carmina quæ cælo possunt deducere Lunam,
Sunt vaga fulmina, Mars quæ pius ejaculat.

Carmina vel cælo possunt deducere Lunam. Virg. Ecl. VIII.
Pythagorei volunt Lunam terrestrem esse, quoniam, sicut nostra tellus circumhabitetur, majoraque obtineat animalia, et plantas pulciores. Plutarch. de Plac. Philos.⁶⁹

Habitari ait Xenophanes in Luna, eamque esse terram, multarum urbium et moncium.
Cic. IV. Academ. Quæst.⁷⁰

Kepler. Nunc. Sider.⁷¹ Veri non absimile esse, non tantum in Luna, sed etiam in Jove ipso incolas esse.

***

Des Monden-Glantz
Zerfället gantz

Wer will mehr läugnen? daß im Mond auch Leute seyen
Und Berg, und Thal, und Städt, und Thürne, und Pasteyen:
Da deren täglich man in Anzahl siht den Fall,
Wann Er erschütteret wird durch der Carthaunen Knall.

69 A Plutarchosnak tulajdonított, de korábbi *Placita philosophorum* c. mű görög filozófusok maximáit tartalmazza. Pseudo-Plutarchos munkájának 18. századi kiadásában Philolaus, Eusebius és Galenus görög filozófusokat említik, amikor a görög gondolkodók a holdbeli életről idézik, akik szerint a Holdon élő állatok tizenötször nagyobbak a földiekénél, nincs anyagcseréjük, sőt a nap is ugyanannyiszor hosszabb, mint a Földön. *Pythagorici Lunam, ideo terream apparere existimant quod ipsa, sicuti Tellus a nobis incolitur, ab animalibus maioribus, plantisque pulchrioribus circumhabitetur. Quindecim nempe vicibus animalia, quae in illa sunt, vi nostris praestare, nihilque superflui vel excrementi emittere; ac diem in illa tantundem nostrum longitudine superare.* Plutarchi De placitis philosophorum libri V. Latine reddidit, recensit adnotationibus, variantibus illustravit Edvardus Corsinus cler. reg. scholarum piarum in Pisana acad. philosophiae professor. Firenze, 1750. *Liber II. Caput XXX. De Luna ipsius specie: quare terrea appareat.*

70 Cicero, Marcus Tullius: *Academicae quaestiones II.* (Academica priora: Lucullus) cap. XXXIX. 123.

71 Kepler Galileinek a Nuncius sidereus c. munkájára válaszolt 1610-ben megjelent művében: Kepler, Joannes: *Dissertatio cum Nuncio sidereo nuper ad mortales misso a Galileo Galilaeo mathematico Patavino. Pragae, 1610. Interim temperare non possum, quin paradoxos illos ex tuis inventis etiam hac in parte juvem moneamque vero non absimile, non tantum in Luna, sed etiam in Jove ipso incolas esse...* Kepler, Johannes: *Opera omnia I–VIII.* Ed. C. Frisch. Frankfurt/Erlangen, 1858–1871. II. 502.

Daß im Mond Thiere, Leute und Städte seyen, haben etliche alte, auch neue Philisophi, obwohlen ohne Grund, darvor gehalten.

VII.

A HOLDAT LEHOZHATJÁK

Ki tagadná, hogy számtalan lakója van Phœbe holdsarlójának,
Melyről oly sok tornyot lát egyre leomlani.
A varázsígék, melyek képesek a holdat lehozni az égről,
Kóbor villámok, amelyeket a kegyes Mars lövell ki.

Mert ide tudja a holdat is ily dal igézni az égről.⁷² (Vergilius: VIII. Ecloga)

A pythagoreusok a Holdat földszerűnek képzelik, mert, akárcsak a földünk, lakott, csak nagyobb állatok és szebb növények vannak rajta. (Pseudo-Plutarchos: Placita philosophorum II. 30.)

Xenophanes mondja, hogy a Holdon laknak, olyan föld, ahol sok város és hegy található. (Cicero: Academicæ Quaestiones IV.)

Nagyon is igaz, hogy nemcsak a Holdon, hanem a Jupiteren is élnek emberek. (Kepler: Dissertatio cum Nuncio sidereo)

***

A holdvilág
teljesen lehanyaglik

Ki tagadná, hogy a Holdon emberek is vannak,
és hegy, és völgy, és városok, meg tornyok, meg mezők,
Mivel tömeges hanyatlásukat naponta látjuk,
Amikor a Hold megrázkódik a kartácslövésektől.

Bizonyos régi filozófusok, és újak is, azt tartják, minden alap nélkül, hogy a Holdon állatok, emberek és városok vannak.

Gyulai, Éva

SUAEVORUM BELLICA VIRTUS
EMBLEMS OF THE REOCCUPATION OF BUDA
(Additives to the history of the Swabian/Bavarian-Hungarian relations)

There has been an emblem-book (*In memoriam gloriosae victoriae Hungaricae a Germanorum fortissimo exercitu... anno Christi 1686 de Turcis reportatae emblamata. Augsburg. Göbel, 1687*) in the basic collection of the National Széchényi Library, from the very beginning, which was published when Buda was liberated from the Turkish occupation, in Augsburg (*OSZK RNYT Röpl. 987*). Two copies of it is held in the Bayerische Saatsbibliothek in Munich (*BSB Res/4 Turc. 94,26*). The emblem is of seven copper engravings, surrounded with poems in German and Latin. It is a propaganda of the liberation of the capital of Hungary from 150 years of Turkish occupation. The unknown Swabian author also wrote about his literature sources, so based on the emblem book we can get a wider view on the literary-historic education of contemporary German literary-men. The poet and engraver draws a lot from the emblem-literature of the time and even more from the emblems published in great numbers in Germany, still considering the iconography and the poetic ingenuity they create an independent piece.

The poem of the second emblem, in which the Bavarian elector and the Lord High Stewart of the Empire offers the freed Buda castle on a salver to his father-in-law, emperor I. Lipót. This scene shows great similarity to a Max Emanuel medallion's text, contemporary of that time from Augsburg (Gohl 54.). The makers are probably the same. The emblem book, a leaflet rather is a propaganda about the role of II. Maximilian Emanuel and the Bavarian and Swabian army in the liberation of Buda and Hungary. While in Hungary the Habsburg-propaganda connected the liberation to I. Lipót, or rather to Károly of Lotharingia, in Bavaria and Swabia they talked about the victory of the German army and Max Emanuel.

The emblems show that the author knew Hungarian history well, he mentions several chronicle from the Middle and the New Age, as his source. The first emblem revives the special way of crowning the Hungarian Queens, according to a Czech chronic. The specialty of the act is how during the crowning ceremony a courtier hits the crown off the queen's head. The author also knows well the Augsburg history of the battle at Lech fields, since he mentions the heroism of the Swabian army against the Hungarians. He also mentions about the legend, how the weaver trade guild of Augsburg had obtained a shield of a Hungarian officer who had fallen on the Lech field, therefore they received the Hungarian yellow-red quartered field illustration on their guild code of arms, from the Emperor. The guild still has uses it (VI. Emblem). The story of the battle won against the Hungarian and the code of arms donation was painted on the outside wall of the Weberhaus in Augsburg in 1606. The citizens saw the heroism of their heroes. The poet of the emblem book was probably inspired from the icons and the depth of the Augsburg tradition.

The second part of the study shows the emblems, the engraved pictures and the poems in German - written in Alexandriner - and in Latin - from Distichon (called picture and subscriptio in emblem's literature). It also contains the Hungarian translations of the poems and the describing text.

POLLACK MIHÁLY TERVEI A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM KISCELLI MÚZEUMÁNAK ÉPÍTÉSZETI GYŰJTEMÉNYÉBEN

A 19. század elején Pest városa egyre inkább az ország kereskedelmi és ipari központjává vált. A város bővítésének, rendezésének kérdése mind sürgetőbb volt, így 1804-ben a nádor megbízta Hild János építész egy új városrész és a hozzá csatlakozó elővárosok megtervezésével. Az 1805-ben elkészült terv megvalósítása 1808-tól kezdődött el a Szépitő Bizottmány vezetésével, s ennek lett egyik alapító tagja az az építész, aki bár bécsi születésű volt és tanulóléveit is ott töltötte, mégis a klasszicista Pest legjelentősebb mesterévé vált.

Pollack 1798-ban érkezett a városba, ahol első munkája a Deák téri evangélikus templom Krausz János mestertől átvett építkezésének folytatása és befejezése volt. Pesten töltötte el életének csaknem hat évtizedét, s ezalatt az idő alatt köz- és magánépületek sorát tervezte és részben kivitelezte, a kor szokása szerint. Ezáltal a magyar klasszicizmus meghatározó építésze is lett, olyan épülettípusokat alakított ki, amelyek ebben a korszakban jöttek létre, váltak szükségessé. Ezek részben maradtak a régiek, mint a templomok és paloták, de újak is létrejöttek, mint például a többemeletes városi lakóházak. Pollack Mihály mindegyik típusban alkotott, az újfajta középületek terén születtek meg azonban legkiemelkedőbb művei. Ilyen volt a Német Színház és a Vigadó, a városi „szórakoztató központ”, vagy az Európában harmadikként kimondottan múzeumi gyűjtemény befogadása céljából emelt Nemzeti Múzeum, a nemzeti katonai tisztképzést szolgáló Ludóvícium, a vámépületek, vagy a Josephinum fiúárvaháza.

A Pollack Mihály által tervezett épületek túlnyomó része mindmáig áll, s legjelentősebb műemlékeink közé tartoznak. A legtöbb átalakítást, sérülést a pesti paloták és bérházak szenvedték el az idők során. Az épülettervek jelentős része közgyűjteményekben található: az Országos Levéltár, vagy Budapest Főváros Levéltára mellett egy csaknem félszáz darabos tervanyag a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumának Építészeti Gyűjteményében maradt fenn, s ezek jelentős részét még soha nem láhattuk kiállításon, nem jelentek meg róluk publikációk, ily módon még a szakma számára is újdonságot jelentenek. Közülük bizonyos a legkorábbi két templomterv. Pollack Mihály 1800-ban készítette el a besztercebányai (Banská Bystrica, Szlovákia) evangélikus templom tervét, amelynek kivitelezési munkáit valószínűleg egy helybéli mester végezte. E két templomterv talán a besztercebányai variánsa lehet.¹ Ezt látszik alátámasztani a félköríves ablak hasonló kiképzése, s az épületszerkezet rokonsága. A két terv egy fekvő és egy álló oltárképet alkalmazó változata ugyanannak a templombelsőnek, amely jól jellemzi Pollack munkamódszerét, figyelme a berendezés minden részletére kiterjed, s ez későbbi munkáinál is jól megfigyelhető, például a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermének tervén, ahol a falképek kompozíciója is jól kivehető.

---

1 Pollack Mihály (1773-1855): Templom keresztmetszete oltártervvel. 1800-as évek eleje papír, lavírozott tusrajz, 52 x 73,5 cm, lt.sz.: 29.929, Budapesti Történeti Múzeum
Pollack Mihály (1773-1855): Templom keresztmetszete oltártervvel. 1800-as évek eleje papír, tusrajz, 51,5 x 73 cm, lt.sz.: 29.932, Budapesti Történeti Múzeum